

MALİYE TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ (1).

Yazan :Prof. Fadıl Hakkı SUR

I. Malî hadiseler bugünkü durumlarına ancak bir tekâmül (evrim) neticesinde ulaşmışlardır. Bu gelişme ise daima yükselme istikametinde olmuş değildir. İnsan oğlu, diğer bir çok medeniyet ve kültür sahalarında olduğu gibi, burada da bazı devirlerde ilerlemiş, diğer bazı devirlerde ise gerilemiştir. Meselâ, Romalılar zamanında ulaşılan yüksek seviyeye nisbetle orta çağlarda bir alçalma göze çarpmaktadır. Kaldı ki değişmeler so-

---

(1) Bu bahis hakkında bir yandan İktisadi Doktrinler Tarihi üzerinde yazılmış eserlere, öte yandan Maliye kitap ve dergilerine bakılabilir.

a) Maliye eserlerinden birkaçını zikredelim:

Bastable (C. F.): "Public Finance", üçüncü basılış MacMillan, Londra 1932, s.16-37

Shirras (G. Findley): "Science of Public Finance", MacMillan, üçüncü basılış, Londra 1936, cilt 1, s. 13 - 36.

Bullock (Charles J.): "Selected Readings'in Public Finance", üçüncü basılış, Ginn, New York 1924, s. 1 - 10.

Shultz (William J.) : "American Public Finance", üçüncü basılış, Prentice - Hall, New York 1942, s. 6 - 12.

Groves (Harold M.): "Financing Government", ikinci basılış, Henry Holt, New York 1945, s. 3 - 23 ve aynı esere Joseph Rosa tarafından yazılan ek, s. 619 - 633.

Lutz (Harley Leist): "Public Finance", dördüncü basılış, Appleton - Century, New York 1947, s. 4 - 9.

Wagner (A.): "Traité de la science des finances", cilt 1, fransızcaya çeviren Henry Vouters, Giard, Paris 1909, s. 42 - 72.

Jéze (Gaston): "Gours élémentaire de science des finances", Giard, Paris 1931, s. 28 - 32

Pelin (İ. Fazıl): "Finans ilmi ve finansal kanunlar", birinci kitap, ikinci bası. Güven, İstanbul 1942, s. 25 - 28.

Neumark (F.): "Maliyeye dair tetkikler", Maliye ilmine dair ekonomik ve sosyolojik tetkikler'in genişletilmiş ikinci tabı, İsmail Akgün, İstanbul 1948, s. 261-277

Laufenburger (Herny): "Finances comparées", Sirey 1947, bilhassa s. 1-43.

Masoin (Maurice): "Théorie économique des finances publiques", Baude, Paris ve Bruxelles, 1946, bilhassa s. 1 - 23.

b) Dergilerde konumuza dair çıkan yazılara birkaç misal verelim:

na ermiş değildir ve zamanımızda da malî hâdiseler akış ve oluş halindedir.

Maliye üzerindeki düşünceler de ancak yavaş yavaş gelişerek devrimizdeki duruma gelmişlerdir. Bir yandan malî hâdiseler, öte yandan umumî kültür seviyesi, inanlar ve dünya görüşleri, malî düşüncelerin üzerinde müessir olmuştur. Yavaş yavaş bu düşünceler az çok insicamlı ve ahenkli fikir manzumeleri halini almış ve bugünkü Maliye disiplini vücuda gelmiştir. Ancak fikirler sahasında da tekâmülün her an devam ettiğini hatırdan çıkarmamalıdır. Bilhassa içinde bulunduğumuz harb ertesi devrinde malî hâdiseler gibi malî fikirler de belki her zamankinden süratli bir değişme geçirmektedirler.

II. Esasen şurasını belirtmek icabeder ki hâdiselerle fikirler arasında karşılıklı bağlar vardır. Biraz önce söylediğimiz gibi, bir devrin malî hâdiseleri (o devrin dünya görüşü ile birlikte) geniş ölçüde malî fikirlerini izah ederler. Maliyeciler ileri sürdükleri düşüncelerde maddî ve manevî muhitlerinin tesiri altındadırlar. Fazla olarak malî fikirler de bir kere ortaya atılıp muhitte yer ettikten sonra artık ayrı bir mevcudiyet kazanırlar ve devrin hâdiseleri üzerinde az çok müessir olurlar.

Bu kısa izahlar gösteriyor ki, büyük bir bütünün nihayet bir parçası olan "bugün" ü anlıyabilmek için Maliyede de geçmişe bakmak zaruridir. Ancak bu yazımızda ne ilmî hâdiseler tarihine, ne de malî düşünceler tarihine geniş bir yer ayırmak mümkündür. Bu itibarla kısa bir sema ile yetinmek zorunda kalacağız ve tarih sırasını az çok takip ederek hâdiselere ve fikirlere kuş bakışı bir göz atacağız.

Neumark (F): "Types nationaux de science des finances", Openbare Financiën adıyla Hollanda'da çıkan ve muhtelif dillerde yazıları ihtiva eden derginin 1947 yılına ait ikinci cildinin birinci sayısı, s. 18.

Marchal (Jean): "La nature et le contenu de l'économie financière", (bu yazı önce Henri Krier tarafından yazılan "La charge des impôts sur l'économie", Librairie générale de droit jurisprudence, Paris 1944, adlı kitapta önsöz olarak çıkmış, sonra kısaltılarak bazı değişikliklerle "Revue de science et de législation financières", cilt XXXVIII, sayı 2, Nisan 1940 - Haziran 1946, da makale olarak yayınlanmıştır. s. 162).

Duverger (Maurice): L'évolution de la notion de finances publiques", Ekim - Kasım - Aralık 1946, s. 435 - 447.

Marchal (Jean): "The State and its Budget", Openbare Financiën dergisinin üçüncü cilt, birinci sayısında yayınlanan makale, s. 23 - 35.

K E S i M I — Eski çağlar ve orta çağ

I. Tarih araştırmaları ilerledikçe, eski medeniyetlerde siyasi müesseselerin ve bu arada maliye teşkilâtının hayli gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilere dayanarak o devirlerin maliyesini takribî olarak şöyle hülâsa edebiliriz: Eski Hint, Mısır, Babil ve İran medeniyetlerinde Devlet masraflarının en belli başlı kalemi, ordu masrafları idi. Silâhli kuvvetler bir yandan hükümdarın kendisini muhafaza ediyor ve yurt içinde iktidarda kalmasını sağlıyor, öte yandan memleketi dış saldırılara karşı koruyordu. Hükümdarla maiyetinin geniş, ve çok defa debdebeli bir hayat sürmeleri için gereken masraflar önem bakımından savunma masraflarından sonra ikinci geliyordu. Geniş mânada bayındırlık işleri, bu arada mâbetler, saraylar, mezarlar yapılması diğer önemli bir masraf kapısı teşkil ediyordu.

Bu masrafları karşılamak için oldukça gelişmiş gelir kaynaklarına başvuruluyordu. Bir kere muhtelif vergi usullerinden faydalanılıyordu. Mağlûp kavimlerden alınan haraçların ve Devlet tarafından çalıştırılan esirlerin de bu devirde önemli kaynaklar arasında yer aldıkları anlaşılmaktadır. Hatta paranın içindeki kıymetli maden nisbetini düşürmek veya para ağırlığını azaltmak gibi yollar da meçhul değildi. Bu suretle borçlar hafifletilmekte ve Devlet, daha az kıymetli maden vermek suretiyle borçtan kurtulmaktaydı. Bununla beraber bu devirlerde olağanüstü masrafların âmme kredisinden ziyade eyi yıllarda hazinede biriktirilen paralarla karşılandığı sanılabilir. Bu gelirlerin toplanması ve masrafların yapılması ise oldukça gelişmiş bir maliye idaresine lüzum gösteriyordu.

Bu izahların zannettireceği kadar düzenli bir maliye eski medeniyetlerde mevcut olmasa bile, işlerin yürütülmesi için gerekli bir takım teknik bilgilerin elde bulunduğu muhakkak gibidir. Ancak bu hususta bize kadar gelmiş eserler yoktur. Bu itibarla bu devirlerdeki malî düşünceler tarihi hakkında hemen hiç bir şey bilinmemektedir.

II. Eski Yunan medeniyeti hakkında bilgiler biraz daha fazladır. Meselâ Atina sitesinin masrafları arasında da savunmanın, bayındırlık işlerinin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu masrafları karşılamak için vergiler bu arada giriş çıkış resimleri, müttefiklerden alınan "hima-ye paraları", Devlet tekellerinden, bilhassa madenlerden elde edilen paralar, mahkeme harçları ve para cezaları gibi kaynaklara başvurulurdu. Bu işlerin yürütülmesi için de bir teşkilât vardı.

Bu devirde tiyatro eserlerinde, filozofların yazılarında Devlet gelir ve giderleri ile ilgili fıkralara rast gelinirse de, X enephton (Ksenofon)

adlı yazarın milâttan önce dördüncü yüzyılda yazdığı sanılan “Atina gelirlerini artırma yolları” adlı kitapçık, bize kadar gelebilen biricik maliye eseridir. Bu yazarın tavsiye ettiği tedbirler arasında, Sitenin ticaret gemilerine ve esirlere malik olup bunları kiraya vermesi, yabancı tüccarları celp için tedbirler alınması ve bu suretle ticaretin teşviki sayesinde gümrük gelirlerinin ve liman resimlerinin veriminin artırılması da vardır.

III. Roma medeniyeti (2) bize kadar gelebilen maliye edebiyatı bakımından Yunan medeniyetinden de fakirdir. Fakat buna karşılık maliye teşkilâtı müesseseleri cihetinden hayli zengindir. Gerçekten malî müesseseler Roma'nın bin yıllık tarihi boyunca gelişmişler, küçük bir kır cemaatından koca bir dünya imparatorluğuna inkilâp eden Roma'nın yükselişi ile âhenkli olarak ilerlemiş, onun inkirazı ile müvazi olarak gerilemişlerdir.

Kırallık devrinde Roma'nın basit iktisadî hayatına uygun iptidai bir maliyeye sahip olduğu söylenebilir. Önceleri aynı bir takım mükellefiyetler, mahdut âmme masraflarını karşılamaya yetiyordu. Madenî paraların kullanılışı yayılınca gelirler, para olarak toplanmaya başladı. Bunların bir kısmı yedek olarak Hazineye saklanıyordu. Fetihler geliştikçe âmme mükellefiyetleri daha ziyade mağlûplara yükletilmiye başlandı ve harb, biricik olmasa bile, en belli başlı gelir kaynağı oldu. İtalya halkı vasitasız vergilerden esas itibariyle muaftı. İtalya dışındaki mağlûp kavimler haraç (tribute) ödüyorlardı. Vatandaşlar yalnız vasıtalı vergilere bir miktar iştirak ettiriliyorlardı.

Cumhuriyet devri Roma'sı, âmme mükellefiyetlerini devamlı olarak mağlûp kavimlere yükleyen bir devletin tipik bir örneğidir. Zaptedilen yerlerdeki menkul mallar ganimet olarak alınıyor, gayri menkullerde, bilhassa topraklardan ise çeşitli suretlerle gelir sağlanıyordu. Bazan topraklar eski maliklerinin ellerinde bırakılarak bunlardan aynı vergiler alınıyor, bazan ise arazi Devlet emlakine katılıyordu. Bu suretle mülk gelirlerinin önemi gittikçe artmış ve bunlar sonraları iltizama verilmek sure-

---

(2) Roma'da maliye üzerinde verdiğimiz bilgileri, bilhassa Gerloff - Meisel tarafından hazırlanan “Handbuch der Finanzwissenschaft” başlıklı kolektif eserin birinci cildinde Bernhard Laum tarafından yazılmış olan etüdün değerli mezunlarımızdan Bay Salâhattin Sözeri tarafından yapılan hülâsasından aldık. Ayrıca aşağıdaki eserlere de bakılmıştır :

The Encyclopaedia of the Social Sciences, Seligman: “Public Finance” başlıklı makale, cilt XII, s. 640 - 641.

Olivier - Martin: “Précis d'histoire du droit français”, Dalloz, Paris 1932, s. 44-48.

tiyle işletilerek âmme hayatında ve ekonomide vasıtalı ve vasıtasız surette büyük tesirler icra etmişlerdir. Öte yandan iltizam usulü zamanla vergilere de tatbik olunmuştur. Yapılarda ve âmme işlerinin görülmesinde de müteahhit ve mültezimler gitgide artan bir yer tutmuşlardır: Bunlar zamanla büyük iktisadî kudrete sahip olmuşlar ve memurları da çok defa nüfuzları altına alarak Roma âmme hayatında ve bilhassa sömürgelerin soyulmasında büyük bir rol oynamışlardır.

Vatandaşlar âmme mükellefiyetlerini esas itibariyle kendileri taşımadıkları için masraflar hususunda fazla cömert davranıyorlardı. Gerçekten Roma vatandaşları ancak arazi olarak, meselâ harp masrafları için, (gittikçe daha seyrek ödenen servet vergisi (tributum) nde olduğu gibi) ara sıra vasıtasız vergi veriyorlardı.

Bu devirde maliyenin idaresi (Censor) denilen yüksek memurlara tevdi edilmişti. Gerek gelir, gerek masraf işleriyle esas itibariyle bunlar meşgul oluyorlardı. Verilen bu kısa izahlardan da anlaşılacağı gibi, işlerin pek eyi gittiği söylenemezdi. Bununla beraber, İmparator Augustus'un dirayeti, maliyeyi az çok bir nizama koydu.

İmparatorluk devri, iltizamın kaldırılarak vergilerin aylıklı Devlet memurları tarafından toplanması gibi ıslâhat getirmiştir. Fakat devamlı ordu masraflarına katılan memur aylıkları, vergilerin ağırlaştırılmasına sebep olmuştu. Ancak çoğalan varidat adalete daha uygun bir surette toplanıyordu. Bununla beraber zamanla imparatorlar maliyeyi daha ziyade kendi şahsî menfaatleri için kullanmaya başladılar. Hassa mülklerinin, yani imparatorların özel mallarının, önemi gittikçe artarak sonunda bütün âmme gelirleri imparatorların eline geçti. Bir zaman sonra Roma vatandaşlarına da vasıtasız vergiler salınmaya başladı. Veraset vergisi, arazi vergisi bu mükellefiyetler arasında idi. Öte yandan gitgide sömürge halkı da vatandaşlığa yükseltildi. Nihayet imparator Caracalla (Karakalla) bütün imparatorluk halkına vatandaşlık hakkı verdi (Milâttan sonra 212 yılında). Fakat artık gerileme devri gelip çatmıştı. Fütühat azalmıştı. Vergi kaynakları eskisi gibi bol değildi. İmparatorluk harici düşmanlar tarafından tehdit edildiği sırada malî sistem çöküntü alâmetleri göstermeye başladı. Yüzyıllar boyunca sürmüş olan iktisadî hatâlar neticelerini gösteriyor, bunlara yeni yanlış tedbirler katılıyordu. Gelirlerle masraflar arasında âhenk bozulmuş, paranın tağşışine ve ziraat ve zanaatın tazyikine yol açan usullere başvurulmuştu. Paranın tağşışine rağmen fiat ve ücretlerin yükselmesine mani olmak için, bunlara birer âzamî had tesbit edilmesine lüzum hasıl olmuştu. Ağır mükellefiyetler yüzünden köylünün ziraattan vazgeçmesine karşı gelmek için Devlet yer yer toprak işçilerini toprağa bağlayan ted-

birler almak zorunda kalıyordu. Zanaatta da esnafın meslek değiştirmesi yasak edildi. Oğullar babalarının mesleğine devam etmeye zorlandı. Esnaf loncalarının ve toprak kulluklarının (servage) böylece tohumları atıldı. Bunlardan en önemli maksat, salınan vergileri toplamaktı. Nihayet mahallî idarelere de vergiyi toptan vermek vazifesi yüklendi. Kendilerine vergi miktarı bildiriliyor, onlar da tevzi ve tahsil işini üzerlerine alıyorlardı. İleri gelen vatandaşlara böylece vergi toplama vazifesi ve sorumlunun yükletilmesi, âmme işlerinden kaçınma neticesini verdiğinden, şehir meclisi üyeliği gibi bir takım işler irsî hale konuldu. İhtiyar imparatorluk adeta damar sertleşmesine tutulmuştu. İmparatorlukla birlikte maliyesi de çöküyordu.

On asır süren bütün bu devirlerden bize kadar gelebilen maliye hakkındaki yazılar, hukuk ve tarih eserleri içine serpiştirilmiş bir takım fıkralardan ibarettir. İdarî mülâhazalar bir tarafa bırakılacak olursa, bu yazılar âmme mükellefiyetlerinin konulmasında mütedil davranılması lüzumu, vergi ödeme kabiliyeti gibi hususlar hakkında bir takım düşüncelere dairdir.

IV. Orta çağda Roma teşkilâtı inhilâl etmiş, feodalite bir çok sahalarda olduğu gibi maliyede de bir gerileme manzarası göstermiştir. Roma müesseselerinden bir kısmı az çok eser bırakmış iseler de, bunlar tedricen değişmiş ve neticede âmme varidatının başlıcası mülk gelirlerinden ibaret kalmıştır. Kırallar bilhassa mülklerinin varidatıyla idare etmeye başlamışlar, bir miktar da kiral imtiyazlarından (régales - regalian rights) faydalanarak gelir sağlamışlardır. Vergi, olağanüstü bir gelir kaynağı sayılmış, ve buna daha ziyade müstesna hallerde başvurulmuştur. Esasen bu devirde Devlet masrafları da azalmış ve gerilemişti. Kiralın adamları çok defa kendilerine lâzım olan vasıtaları aynî olarak, meselâ mahsulün bir kısmını aynen almak suretiyle, topluyorlardı. Çok defa aylık yerine devlet memurları halktan bir takım harçlar ve hediye-ler alıyorlardı. Sarayın masrafları ile Devlet masrafları birbirine karışmış halde idi. O kadar ki, bazan feodal Devletin malî hayatı hükümdar ve maiyetinin geçimi ile ilgili bir hal almıştır. Charlemagne (Şarلمان) ın bazı fermanları, bir çiftlik sahibinin kâhyalarına verdiği talimatı andırır (3). Esasen teşkilâtı da gerilemiş, basit ve iptidai bir seviyeye düşmüştür.

Bu devirde fikir hayatına hakim olan kilise ulularıdır. Bunların en önemlilerinden birisi olan Saint Thomas d'Aquain (Akenli Sen Toma 1226 - 1274) nın fikirlerini misâl olarak ele alacak olursak, bu zatın dev-

(3) Bullock, adı geçen eser, s. 1-2.

rinin fiilî durumunu eserlerinde tesbit ettiğini görürüz. Saint Thomas (Sen Toma) hükümdarın vergi alma hususundaki yetkilerine temas eder. Ona göre, normal zamanlarda Kıral malikânelerinin gelirleri ile geçinmelidir. Fakat âlağanüstü hallerde Kıralın tebaası vergilere katlanmalıdır. Ancak bu vergiler mutedil ve âdil olmalıdır.

On birinci ve onikinci yüzyıllarda sanayi ve ticaret yeniden canlanmış, birçok kasabalar kurulmuş, ve bu kasabaların bazıları senyörlerin idaresinden kurtularak iç işlerinde az çok bir muhtariyete sahip olmuşlardır. Bu devirde yazarlar, malî meseleler üzerinde gitgide daha fazla dururlar. Kasabalar bir takım belediye ve hattâ Devlet hizmetlerini düzenlemeye başlamışlar ve bunları karşılamak için de gelir kaynakları aramışlardır. Bu arada baş ve servet vergileri konmuş, istihlâk vergileri ihdas edilmiş, ve belediye istikrazları önem kazanmaya başlamıştır. Bilhassa İtalya'da ticaretin, malî işlerin ve fikrî hayatın ilerlemesi, onbeşinci yüzyılda bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Floransa'da müterakki vergiler bile ortaya çıkmış ve malî mevzuat ve teşkilât sahasında terakkiler kaydedilmiştir.

Bu devirde yazarlar da malî konular üzerinde daha fazla durmaya başlamışlar ve hattâ Floransa'da müterakki vergiler üzerinde yayınlar yapmışlardır. Palmieri (1405 - 1475) ve Guicciardini (1483 - 1540) adlı yazarlar bu konu üzerinde yayınlarda bulunanlar arasında en önemlilerindendir. Bu arada Napoli'de, bir asker ve devlet adamı olan Diomede Carafa (Karafa) (vefatı - 1487), siyaset hakkında yazdığı bir eserde malî meseleler üzerinde ciddiyetle durmuştu. Carafa eserinin dört kısmından birisini hükümdarın gelirlerinin incelenmesine ayırmıştır. Genel olarak bu yazar da daha öncekiler, meselâ Saint Thomas gibi, Devlet maliyesinin ana kaynağını mülk gelirlerinin teşkil etmesi gerektiği fikrini müdafaa eder ve vergileri ikinci derecede önemli bir gelir kaynağı sayar. Fakat bu arada Devlet masraflarını üç sınıfa ayırır: (1) Devletin savunulması için gereken masraflar, (2) Hükümdarın yaşaması için gereken masraflar, (3) umulmadık halleri karşılamak için gereken masraflar. Carafa'ya göre bütün bu masraflar mütedit olmalı ve bu suretle olaganüstü halleri karşılamak için kenara bir para ayırmaya imkân hasıl olmalıdır. Fazla olarak masraflarda tasarruflu bir şekilde hareket edilmesi sayesinde kötü vergilerden vazgeçilmesi ve ancak en iyi vergilerin kullanılması mümkün olur. Yazara göre vergiler istikrarlı ve muayyen olmalı, ve bu suretle mükellefler ne ödeyeceklerini kesin bir surette bilmelidirler. Nihayet bütün Devlet varidatının ciddî bir surette hesapları tutulmalı, ve bu hesaplar yetkili memurlar tarafından denetlen-

melidir. Hükûmdar, maliyesinin refahı için gerçek temelin, tebaanın zenginliği olduğunu asla unutmamalıdır.

Bu yazarla sözü modern zamanlara getirmiş bulunuyoruz.

KESİM II — Yeni çağların başı : Merkantilizm

1. Onbeşinci yüzyılın sonlarında ve fikrî alanlarda önemli değişiklikler olur. Büyük coğrafi keşifler dünyayı âdeta genişletir. (Amerika'nın keşfi 1492, Ümit Burnu'nun dolaşılması 1497). Dünyanın iktisadî mihverî Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na kayar. Siyasî bakımdan birbiriyle mücadele halinde bulunan feodal guruplarının yerini merkezîyetçi, mutlakîyetçi, büyük millî Devletler alır. Millî ekonomiler kurulmaya başlar ve aynı iktisat yerini geniş ölçüde para iktisadına bırakır. Esasen yeni dünyadan gelen kıymetli madenler bir para bolluğu meydana getirmiştir. Fikrî çevrede de esaslı değişiklikler görülür ve insanlar dünyevi işlere karşı gittikçe daha yakın bir ilgi gösterirler. Rönesans ve Reform hareketleri, fikir hürriyeti ve terakki arzusu gibi gelişmelere yol açmış, insanların araştırma ufkunu genişletmiştir.

Yeni kurulan büyük devletler yeni keşfedilen topraklar için birbiriyle mücadele halindedirler. Siyasî ve iktisadî üstünlük için ordu ve donanmaya büyük masraflar yapılmasına lüzum vardır. Siyasî işlerde, meselâ imparator seçiminde rakipler arasında en çok para harcayan başarı kazanmaktadır. Bazı memleketlerde de kiliselerin ve manastırların o zamana kadar görmekte oldukları içtimâî yardım işlerini devlet üzerine alır. Sık sık çıkan harpler pahalıya mal olmaktadır. Ücretli askerlerden mürekkep daimî ordular kurulmuştur. Masraflar artmış ve bunlar artık eskisi gibi aynı olarak değil, para harcamak suretiyle yapılmaya başlanmıştır. Bunları karşılamak için ise mülk gelirleri yetmemektedir. İlk tedbir olarak Kırıl imtiyazlarının (régales) genişletilmesine çalışılmıştır. Bu da ihtiyaçları karşılayamamış ve gelirlere gittikçe daha geniş bir ölçüde başvurmak zorunda kalmıştır. Bütün bu gelirlerin önemli bir kısmı mal olarak toplandığından, Devlet nakdî masrafları karşılamak hususunda gene paraca dardadır. Bu yüzden krediye de müracaat edildiği olur ve âmme kredisi sahasında ilk tecrübeler görülür. Malî teşkilât da genişleme ve ilerleme yolundadır. Bununla beraber cebri istikrazlara, madenî paranın içindeki kıymetli maden nisbetinin düşürülmesi veya sikkelerin ağırlığının azaltılması gibi yollara gidildiği sık sık görülmektedir. Esasen hükümdarın şahsî hazinesi Devlet hazinesinden henüz ayrılmamıştır. Maliye bir Devlet sırrı sayılmakta, ülkenin menfaatleri,

Hükümdarın veya sülâlesininkiler ile karıştırılmaktadır. Bütün bunlara rağmen malî işlerde eskiye nazaran bir gelişme göze çarpmaktadır.

II. Önemi artan malî meseleler devrin yazarlarının da dikkat nazarlarını çekmeye başlamıştır. Artık iki buçuk yüzyıl boyunca birçok yazarlar Devletin (daha doğrusu Hükümdarın) nüfuz, iktidar ve refahını arttırmak amacı ile yazılar yazacaklardır. Takriben 1500 - 1750 yılları arasında eser veren bu yazarları "Merkantilistler" adı altında toplamak adet olmuştur. Bunlardan bir kısmı Maliyenin bilhassa siyasi cephesiyle ilgilenmişler, ve malî meseleleri siyaset ve idare üzerinde yazdıkları kitaplarda incelemişlerdir. Bunlar arasında en ünlülerinden birisi, XVI nci yüzyılın ikinci yarısında eser yazan Fransız mütefekkiri Jean Bodin (Bodin) (1530 - 1596) dir. Bu zat zamanında yalnız memleketinde değil, İngiltere ve Almanya'da, hattâ bütün Avrupa'da tanınmış ve tesir etmiştir. 1576 da çıkan önemli eserinin adı "Les six livres de la république" (Devletin altı kitabı) dır. Eserinin altıncı kitabını Bodin "bazı siyasi meseleler"e ayırmıştır ki bunlardan birisi, "Devletin sınırları demek olan" maliyenin iyi bir şekilde idaresi meselesidir. Bunun için üç şey lâzımdır; "Birincisi varidat toplanması için dürüst vasıtalar; ikincisi bu varidatın Devletin şerefi ve menfaati için kullanılması; üçüncüsü de bu varidatın bir kısmının ihtiyaç anı için ayrılmasıdır."

Bu noktalardan birincisi hakkında Bodin'in fikri şudur: mük gelirleri "en dürüst ve emniyetli" varidat şeklidir. Bununla beraber Bodin gümrük resimlerine de taraftardır. Çünkü "mal getiren veya dışarıya mal götüren tacirler (üzerinden gümrük resimleri alınması) en eski en uygun ve en âdilâne" malî usullerinden birisidir. Fazla olarak Bodin "bütün diğer vasıtalar kâfi gelmediği ve Devlete gelir temininde âcil bir zaruret mevcut olduğu" hallerde vasıtasız vergilere de başvurabileceğini kabul eder. Ancak onun iddiasına göre o devirde İspanya, İngiltere, Almanya ve Fransa'da uzun bir gelenek icabı olarak "hiçbir hükümdarın, tebaası üzerine, onların rızası olmaksızın, bir vergi koymaya yetkisi yoktur."

İkinci nokta, yani varidatın kullanılması konusu hakkında Bodin muhtelif masraf nevelerine temas eder. Bizzat verdiği özet şöyledir : Kiral ve maiyetinin masrafları görüldükten, askerlerin ve subayların aylıkları ödendikten, ve istihkak sahiplerine âdil birer ücret verildikten sonra fakirlerin hatırlanması doğru olur. Ve eğer elde para kalırsa, bunlar şehirlerin imarına, kalelerin tahkimine, sınır boyunda yeniden tahkimat yapılmasına, yolların ıslahına, köprülerin tamirine, gemilerin donatılmasına, âmme binaları yaptırılmasına ve ilim, ahlâk ve şeref öğe-tecek okulların açılmasına sarfedilmelidir." Bu masrafların icrasında

Bodin israfa muhaliftir. Ve tasarrufla hareket edilmesi lüzumunu ısrarla belirtir. Ayrıca yazar, yıllık bir hesap hazırlanmasını ve bu hesapta maliyenin durumunun gösterilmesini tavsiye eder.

Nihayet üçüncü nokta hakkında, Bodin varidattan bir ihtiyat akçası ayrılmasını ileri sürer. Bu sayede Devlet "bir harbe, borçlanmak veya bir vergi ihdas etmekle başlamak zorunda kalmıyacaktır." Yazara göre faizle para istikraz edilmesi bir hükümdarın ve maliyesinin yıkımı demektir.

III. Bodin'in kitabı 1606 da İngilizceye çevrilmişse de İngiltere'de malî meseleler üzerinde ancak bir müddet sonra önemli yayımlarda bulunulmaya başlanmıştır. Bu devirde İngiltere'de daha ziyade malî meselelere kısa broşürlerde dokunulmaktadır. Bu kısa eserlerin en önemlilerinden birisi Thomas Mun (1571 - 1641) adlı bir tacirin 1641 den önce yazıp 1664 de yayınlanan "England's Treasure by Foreign Trade" (Dış ticaret yoluyla İngiltere'nin zenginleşmesi; yahut İngiltere'nin hazinesi dış ticarettir) başlığını taşıyan eserdir. Mun'a göre bütün vergiler birer tazyik vasıtasıdır, fakat lüzumludur. Yazar, sarfiyat dolayısıyla alınan vasıtalı vergileri tercih eder. Çünkü O'na göre, bu vergiler zenginler üzerine inikâs ederler ve onların israflı hayatları üzerinde iyi bir tesir icra eyerler. Mun, âmme varidatı üzerine içtimaî müesseselerin tesir ettiğini sezmiştir ve memleketten memlekete varidat kaynaklarının değişmesinin sebebini kanunlarda ve örf ve adetlerde mevcut olan farklara yorar. Devrinin diğer bir takım Markantilist yazarları gibi Mun da fakirlerin vergiden muaf tutulmalarına taraftardır. Çünkü ona göre fakirlerin verecek bir şeyleri yoktur. Bunun için onlar üzerine konacak vergiler zenginlere devredilir. Fakat Thomas Mun tarafından ileri sürülen bu fikre zamanının diğer bazı yazarları katılmamaktadırlar.

Bu muhalifler arasında o devrin belki en önemli İngiliz maliye yazarı olan Sir William Petty (1623 - 1683) de vardır. Bu zatın vergiler hakkında yazdığı eser "Treatise of Taxes and Contributions (1662)" başlıca konu olarak maliyeyi ele alan belki ilk önemli İngilizce eserlerden birisidir. Bu kitapta yazar, bir çok istitratlar arasında, âmme masraflarını ve âmme varidatını inceler. Masrafları aşağıdaki şekilde sınıflandırır : (1) "Deniz ve kara savunma masrafları"; (2) "Üst ve ast idarecilerin" maiyetlerine sarfolunan paralar; (3) dinî işler için harcanan masraflar; (4) eğitim masrafları; (5) yetimlere, malûllere, fakirlere yardım masrafları; (6) yollar ve köprüler gibi bayındırlık işleri için yapılan masraflar. Bundan sonra Petty muhtelif varidat nevelerini inceler. O'na göre Devletin toprak sahibi olmasından ise arazi vergisi alması daha elverişlidir. Petty aynı zamanda istihlâk vergilerine taraftardır. O'na göre

bu vergiler yükü, mükellefler arasında adalete uygun bir şekilde dağıtırlar; çünkü her şahsın fiilen kendisine malettiği ve faydalandığı şeylere mütenasip olarak alınırlar. Bununla beraber Petty diğer vergi mevzularından de söz açar ve bunların kuvvetli ve zayıf taraflarını inceler. Bu yazarın bir hususiyeti de vergi bahsinde toplanan paraların hangi sahalarda kullanıldığı meselesine de önem vermesidir. Ayrıca Petty, rakamlara da eserinde büyük bir yer verir. Esasen kendisi istatistiğin kurucularındandır. Bütün bu hususiyetlerden dolayı bu yazara verilen önem gittikçe artmaktadır.

1690 dan sonra İngiltere'de Devlet masraflarının ve dolayısıyla vergilerin gelişmesi, Devlet borçlarının süratle artması, vergi ve âmme kredisi mevzuları üzerinde münakaşaları teşvik etmiş, ve çoğunun önemi gecici mahiyette olan birçok kitap ve risalelerin yayınlanmasına sebep olmuştur. Devlet borçları hakkında tatbik edilecek siyaset, hararetli münakaşalara mevzu teşkil etmiş, ve Devletin muhtaç olduğu bol varidatın nasıl elde edileceği konusu çok ilgi çeken diğer bir mesele olarak belirmiştir. Bazı yazarlar, istihlâk maddeleri üzerine umumî bir vergi konulmasını teklif etmişler, diğerleri ise bu vergileri ancak lüks maddelere inhisar ettirmek istemişlerdir. Diğer bir takım yazarlara göre toprak üzerine konacak bir tek vergi, veya binalar üzerinden alınacak bir vergi tercihe lâyıktı. Halbuki başka bir gurup yazar, umumî bir servet vergisini veya muhtelif vergilerden müteşekkil bir sistemi müdafaa ediyorlardı. Bunlara benzer çeşitli münferit meselelerin münakaşası neticesinde İngiltere'de onsekizinci yüzyıl ortalarına doğru maliye üzerinde geniş bir yazı kitlesi meydana geldi. Bu eser yığını arasından (incelediğimiz devrenin sınırını aşarak) David Hume (1711 - 1776) un "Vergiler" ve "Âmme Kredisi" üzerindeki denemelerini (1752) zikredebiliriz. Bu arada Sir James Steuart'ın "İktisat Prensipleri (1767)" adlı eseri de âmme kredisinden ve vergilerden oldukça geniş bir surette bahseder. Bütün bu eser bolluğuna rağmen, sistemli yazılar azdır ve hele bütün maliye bahislerini içine alan bir kitap İngiltere'de henüz vücuda getirilmiş değildir.

IV. Kısaca "Alman Merkantilistleri" diyebileceğimiz Kameralistlerin de, Maliyenin gelişme tarihinde önemli bir yeri vardır. Üç yüzyıl, belki daha uzun bir müddet, Almanya ve Avusturya'da "Kameral İlimler" (Kammeral wissenschaften) denilen bilgi manzumesi hüküm sürmüştür.

Ortaçağda, lâtince "camer" ve Almanca "Kammer,, kelimesi, Kubbe altı manasına gelir ve hükümdarın gelirlerinin toplandığı, depo edildiği yeri anlatırdı. Kelime, önceleri "hazine odası" mânasına gelirken sonradan "hazine" anlamına kullanılmaya başladı. Bu suretle "kameral işler" denince "hükümdarın gelir kaynaklarının idaresine ait işler", an-

laşıyordu. Onaltıncı yüzyılda hükümdar hazinesinin idaresi ile ilgili prensip ve vazifelerin öğretilmesi için Üniversitelerde kürsüler kuruldu. Bu kürsülerde okutulan Kameral Bilimler, başlangıçta siyasî, hukukî, teknik ve iktisadî mahiyette çeşitli bilgi ve fikirlerden terekkep ediyordu. Sonraları bunların muhtevasında bir takım değişiklikler olmuşsa da Maliye, kameral bilimler arasında daima önemli bir yer tutmuştur.

Bilhassa Otuz Sene Muharebeleri Almanya'yı fakirleştirmiş ve geriletmişti. İşte Kameralistler bu duruma bir çare bulmak ve geri kalmış olan vergi sistemini geliştirmek için gayret sarfettiler. Kameralist yazarların sayısı kabarıktır. Bunlar bilhassa bol paranın ve kesif bir nüfusun önemi üzerinde durmuşlar ve Devletin, iktisadî hayatı mevzuat ile düzenlenmesini istemişlerdir. Devlet gelirlerinin mülk gelirlerinden mi sağlanacağı; hükümdar imtiyazlarına (régale) ne derece şümül verileceği; gibi noktalar üzerine Kameralistler arasında ihtilâf vardır.

Kameralistlerden söz açıldığı zaman "hükümdar veya kiral imtiyazları" diye dilimize çevirdiğimiz "régale" ler üzerinde biraz durmak yerinde olur. Bunlar bilhassa Almanya'da XVII inci yüzyıl içinde önem kazanmıştır. Bunun başlıca sebebi o devirde vergi sisteminin ve vergi anlayışının geri olması ve buna karşılık Devletin gelire olan ihtiyacının artmasıdır. Artık bu devirde hükümdarın mülk gelirleri Devlet ihtiyaçlarına yetişmemektedir. Vergiler de geliştirilemediği için ortalama bir varidat kaynağına lüzum görülmüş ve bu yüzden hükümdar imtiyazlarının sayısı ve sahası genişletilmiş ve bunlar vasıtasıyla varidat sağlanmasına çalışılmıştır.

Roscher (1817 - 1896), hükümdar imtiyazlarını dörde ayırır: (1) Feodaliteye dayanan para yardımları. Meselâ, senyörün bağlı olduğu daha yüksek dereceli senyör olan Kirala karşı yapmaya mecbur olduğu hizmetler bir para borcuna çevrilmiştir. Gayrimenkul mal, bilhassa toprak satışları sırasında Kiral önemli paralar almaktadır. Kiral seyahat sırasında tebaasına misafir olma hakkına sahiptir, v. s. (2) İkinci bir grup kiral veya hükümdar imtiyazları, az çok mülk gelirlerine benzerler (ve belki kuru mülkiyet hakkını andırırlar). Meselâ, sahipsiz malların, gömülerin (define) ve ülkede ölen yabancıların terekelerinin hükümdara kalacağı kabul edilmiştir. (3) Üçüncü grup kiral imtiyazları, hükümdarın siyasî faaliyetlerinden doğanlardır. Harp ganimetlerine hükümdar da iştirak eder; memuriyetleri satar, para cezalarını ve müsadere edilen malları alırdı. (4) Nihayet bir takım sınaî teşebbüsleri doğrudan doğruya yahut vasıta ile işletmek de hükümdara ait bir imtiyaz olarak kabul edilmişti. Bilhassa posta, piyango, kıymetli maden işletmeleri ve dış ticaretin bazı kolları hükümdarın tekelinde idi. Hemen şunu ilâve edelim

ki bu saydıklarımız birkaç misalden ibarettir. Yoksa hükümdar imtiyazları çok çeşitliydi ve sayıları 400 kadardı. Ancak bunlar iyice tâyin ve tahdit edilmiş değildi. Kameralistler mütatları üzere siyasî, malî ve iktisadî meseleleri birbirine karıştırarak, hükümdar imtiyazlarını mülk gelirleri ile vergi varidatı arasında ortalama bir gelir kaynağı saydılar. "Vergi varidatı", veya "mülk geliri" sınıflarından birisine sokulamıyan birçok müruriyeler, resimler, para yardımları ve vergiler, kiral veya hükümdar imtiyazları (régale) arasına sokuldu.

Maliye tarihi bakımından bazı yazarlar tarafından hükümdar imtiyazları, mülk gelirlerine dayanan maliyeden, vergi varidatına dayanan maliyeye ulaşıırken rastlanan bir geçiş safhası olarak mütalâa edilmiştir. Siyasî bakımdan da bu devre, feodaliteden mutlakiyete geçişte bir intikal safhası olarak mütalâa edilmiştir. Gerçekten bu devir, asilzadelerin önemlerinin azaldığı ve hükümdarların yetkilerinin arttığı bir devirdir. Belli içtimaî sınıflar veya kitle tarafından kabul edilen vergiler henüz yerleşmemiştir. Bu durum karşısında Kameralistler hükümdar imtiyazlarıyla, bunların mahiyetleri ve tasnifleriyle uzun uzadıya uğraşmışlardır. Aralarında bir takım anlaşmazlıklar ve farklar da vardır. Zamanla vergiler gelişmiş, bu incelemeler de değerlerini yavaş yavaş kaybetmişlerdir. Nihayet, kalan bütün hükümdar imtiyazları ya vergi, yahut da diğer gelir neveleri haline gelmiş, ve bu suretle incelediğimiz devirde yalnız Almanya'da değil, bütün Avrupa'da önemli bir maliye konusu olduğu anlaşılan hükümdar imtiyazları, zamanla tarihe karışmışlardır.

Daha önceki yazarların fikirlerine kendi görüşlerini de katarak bunları sistemli bir halde yazdığı için en çok adı geçen Kameralist yazar belki de Von Justi (1705 - 1771) dir (4). Bu yazar da diğer bir çokları gibi "halkın refahı" ve "hükümdarın refahı" terimlerini aynı manada kullanır. Maliye, O'na göre üç kısma ayrılır: varidatın elde edilmesi; Devlet masrafları; ve malî işlerin teşkilâtlandırılması ve idaresi. Diğer bir çok Kameralistler gibi Von Justi de mülk gelirlerini ve hükümdar imtiyazlarını maliyenin gerçek temeli sayar ve vergileri ikinci derecede önemi olan bir varidat kaynağı olarak kabul eder. Bununla beraber yazar, muhtelif

(4) Bir kaç tanınmış Kameralistin daha adlarını kaydedelim: Ossa (1506--1556), Georg Obrecht (1575 de Strazburg şehrinde hukuk profesörü), Besold, Bornitz, Klock (1583--1655), ve bilhassa Seckendorf (1626--1692), Bechers (1635--1682), Von Hornig (Österreich über alles, wann es nur will adlı eseri, 1684) Schroeder (1640--1688), Gasser, Daries, Dithmar, Zincke (1692--1768) v. s.

vergi nevelerini, bunların iktisadî ve siyasî cihetlerini diğer bir çoklarından daha dikkatli bir şekilde inceler. Bu arada ileri sürdüğü vergi prensipleri yirmi yıl sonra Adam Smith tarafından dünyaya kabul ettirilenlerin hemen hemen aynıdır. Maliyenin ikinci kısmı olarak ele aldığı Devlet masrafları üzerinde de duran yazar bunları teker teker inceler. O'na göre bunlar arasında en önemli kalem, askerî masraflardır ve umumî masraf toplamının hiç değilse yüzde ellisini teşkil etmelidir. Bundan sonra sırasıyla hükümdarın, maiyetinin ve ailesinin, idarenin, malî teşkilâtın, memurların, yeni ziraate açılacak toprakların, kilise ve okulların, nihayet de memleketin süslenmesinin gerektirdiği masraflar gelir. Üçüncü konu olarak ele aldığı maliye teşkilât ve idaresi ile ilgili konular üzerinde bütün Kameralistler gibi Von Justi de çok durur. Olağanüstü masrafların karşılanması bahsinde kendisinden önce gelen yazarların hemen hepsi gibi Von Justi de Devlet hazinesinde yedek para biriktirilmesine taraftardır. Bununla beraber âmme istikrazlarını da gözden geçirir.

V. Fransa'da, Bodin'in devrini takip eden zamanlarda malî tetkiklere nisbeten az önem verilmiş, fakat işlerin iyi gitmemesi, suiistimal ve israfların alıp yürümesi bir müddet sonra yazarların dikkat nazarlarını malî ıslahat konusu üzerine çekmiştir. Onsekizinci yüzyılın başlarında, askerî hareketler sırasında memleketin birçok yerlerinde hüküm sürmekte olan sefaleti yakından görmek fırsatını bulmuş olan Mareşal Vauban (1633 - 1707), Kralı Ondördüncü Louis'in gözünden düşmesine sebep olan "Dîme Royale" (Kıralî Öşür) (1707) başlıklı bir eser yazdı ve bir takım vergi ıslahatı teklif etti. (5). Daha önce kuzeni Pierre Boisguillebert (1646 - 1714) de "Détail de la France (1697)" ve "Fectum de la France (1707)" adlı iki eser yayınlayarak, bir takım vergi ıslahatı yapılımasını ileri sürmüştü (6). Her iki yazar, Fransa'da çiftçilerin içinde buldukları fakirliği bütün fecaatiyle tasvir ediyorlar, ve bunun mesuliyetini bilhassa Colbert'in idaresi zamanında (1661 - 1683) takip etmiş olan sanayiîm himayesini ve iktisadî hayatın mevzuatla tanzimini hedef tutan Merkantilist siyasete yüklüyorlardı. Boisguillebert vasıtasız vergileri, vasıtalılarına tercih ediyor, iç gümrük resimlerinin kaldırılmasını tavsiye ediyor, ve bütün gelirler üzerine yüzde on nisbetinde bir vergi konulması-

(5) Bu eser, "Les économistes - financiers du XVIIIe ème siecle", başlığıyla Eugène Daire tarafından girişler ve notlar ilâvesi suretiyle yayımlanan koleksiyonda vardır. Guillaumin, Paris 1843, cilt 1, s. 1—154.

(6) Aynı koleksiyon, cilt 1, s. 155—266 da "Le détail de la France, ve cilt 1, s. 267—351 de "Fectum de la France" ın metinleri vardır.

nı teklif ediyordu. Vauban'ın teklifleri de az çok bunlara benziyordu. Bu yazar adaletsiz bir verginin tazyikinin fazla olacağını belirtiyor, ve Fransa'da o devirde imtiyazlı sınıfların, yani rühban ile zadedânın istifade ettikleri muafiyetlere dokunuyordu. Vauban'a göre herkes vergi vermeliydi. Çünkü herkes kiralın himayesinden faydalanıyordu. Halbuki kiral bu himayeyi parasız sağhyamıyacağına göre, herkes geliri ile mütenasip bir vergi ödemeliydi. Bu gelir vergisinin nisbeti yüzde on olacak ve o zaman mevcut vergilerin bir çoğu kaldırılarak yerine bu gelir vergisi konacaktı. Ziraî mahsuller üzerinden bu vergi aynen alınacaktı. Bununla beraber bir takım istihlâk vergileri toplanmaya devam edilecekti. Görülüyor ki bu devirde Merkantilizm'e az çok su katma temayülleri belirlemektedir.

Şu anda incelemekte olduğumuz devreyi biraz aşmakla beraber, malî düşünceler tarihi bakımından da önemi olan bir yazar, tanınmış Fransız düşünürü Montesquieu (1689 - 1755) dür. Bu zat merkantilizme karşı bir cereyanın başladığı zamanlarda yaşamış ve "tabii kanun" anlamı üzerine dayanan liberal bir zihniyeti temsil etmiştir. "L'Esprit des Lois" (Kanunların ruhu) (1748) adlı önemli eserinde malî meselelere de dokunur. 13 üncü kitapta vergileri siyasî bakımdan inceler ve mevcut vergilerin bir kaçını tenkit eder. Vergilerin esasını mal ve mülklerin Devlet tarafından muhafaza edilmesine (sigorta) dayandıran yazar, "Devlet gelirleri her vatandaş tarafından bir kısmının verilmesi" dir, der ve vergiyi sigorta primine benzetmiş olur. O'na göre müstebit bir hükümdarın tebaasından alabileceğinden daha ağır vergilere hür bir millet, kendi rızasıyla katlanabilir. Montesquieu müterakki vergilere taraftardır. (22 inci kitap). Devlet borçlarını ise şiddetle tenkid eder. Bu yazarın kendisinden sonra gelenler üzerinde maliye sahasında da önemli tesiri olmuştur. Denilebilir ki Montesquieu başlamakta olan liberal cereyanın öncülerindendir.

KESİM 3 — Fizyokratlar ve liberaller

I. Umumiyetle iktisat ilminin kurucuları olarak kabul edilen Fizyokratların maliye tarihinde de önemleri büyüktür. Quesnay (1694 - 1774), "Trableau économique" (İktisadî Tablo) (1758) adlı eseriyle diğer bazı yazılarda, ve öteki Fizyokratlar da muhtelif kitaplarında Devletin rolünü azaltmak suretiyle Devlet masraflarına temas etmişlerdir

(7). Devlet varidatına gelince, Fizyokratların “Tabii nizam” larında sâfi hâsıla veren biricik faaliyet şubesi ziraat olduğuna göre, bu sâfi hâsıldan alınacak tek bir vergi ile iktifa etmek gerekecektir. Başka sahalardan alınacak her türlü vergi nasıl olsa dönüp dolaşım sâfi hâsıla üzerine inikâs edeceğine göre, toprak sahiplerinden alınacak tek bir vergi en kestirme hal tarzıdır. Esasen, sâfi hâsıla “tabiatın bir hediyesi” olduğundan tek verginin toprak sahibi tarafından ödenmesi uygundur. Kaldı ki bu vergi amorti edileceğinden, ortada mesele de kalmıyacaktır. Çünkü toprak satılırken, bunu satın alan kimse, ödeyeceği bedelden, verginin tekabül ettiği sermaye kadar bir miktar indirecektir. Bu itibarla da ileride vergiyi hissetmesi bahis konusu değildir. Meselâ, vergi nisbeti yüzde otuz ve faiz nisbeti de yüzde on ise, vergiden önce 100.000 lira eden ve yılda 10.000 lira getiren bir çiftlik, verginin ihdasını müteakip ancak sahibine yılda 7.000 lira getireceğinden, bu toprak satılırken artık eskisi gibi 100.000 liraya değil, (yüzde ondan 3.000 lira vergiye tekabül eden 30.000 lira indirilerek) 70.000 liraya satılacak, ve neticede yeni malik vergi ağırlığını hissetmeyecektir. Bu kısa izahlara son vermeden tek verginin o devirde Fransa’da mevcudiyetine yukarıda işaret ettiğimiz asilzadelere ve ruhanilere tanınan vergi muaflığını ortadan kaldıracağını da belirtelim.

Bazı bakımlardan Fizyokratlardan ayrılmakla beraber çok defa onlarla birlikte adı geçen Fransız filozof ve Devlet adamı Turgot (1727 - 1781) da yazılarında maliyeye temas etmiş ve diğerlerinden daha fazla realizm ve tatbiki meselelere karşı büyük bir anlayış göstermiştir. Başlı-

---

(7) Başlıca fizyokratlarla eserlerinden bazılarını buraya kaydedelim: Marquis de Mirabeau: “Théorie de l’impôt”, (1760; Dupont de Nemours: “La physiocratie ou constitution essentielle du gouvernement le plus avantageux au genre humain” (1761); Mercier de la Rivière: “L’ordre naturel et essentiel des sociétés politiques”, (1767); Baureau: “Première introduction à la philosophie économique ou analyse des Etats policés”, (1771); Trosne: “De l’intérêt social par rapport à la valeur, à la circulation, à l’industrie et au commerce”, (1777). Bunlardan başka Turgot (1727—1781) da bazı bakımlardan fizyokratlarla birlikte mütalâa edilir dedik. Bu zatın meşhur eseri “Réflexions sur la formation et distribution des richesses” (1766 da yazılmış ve 1769 da yayınlanmıştır), ile diğer bir takım yazıları, “Oeuvres de Turgot” başlığı ile iki büyük cilt halinde basılmıştır; Guillaumin, Paris 1844. Fizyokratlardan başlıcalarının önemli yazıları da aynı yayımevi tarafından toplu bir halde basılmıştır: “Physiocrates”, iki cilt, Daire tarafından önsöz ve notlarla, Guillaumin, Paris 1846.

ca eseri (1766 da yazılıp, 1769 da basılan “Réflexions sur la formation et la distribution des richesses”, (Servetlerin teşekkülü ve inkisamı üzerinde düşünceler) dir.

II. Adam Smith (1723 - 1793), “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (Milletlerin servetinin mahiyet ve sebepleri hakkında bir araştırma) (1776) adlı eseriyle iktisat sahasında olduğu kadar maliye sahasında da yeni bir çığır açmıştır (8). Bilhassa Alman yazarları tarafından yapılan tenkitler, Adam Smith'in bazı hayranlarının yazdıkları ölçsüz methiyeleri tashih etmişse de onun eserinin o devire kadar yazılmış olanlara çok üstün oluşu hakikatına dokunmamıştır. Bununla beraber, bu bölümde şimdiye kadar vermiş olduğumuz kısa izahlar da göstermiş olacaktır ki Adam Smith maliye üzerinde yazı yazarların en büyüklerinden birisi olmakla beraber yegânesi değildir. Eserinde kendisinden evvel yazılmış birçok kitaplardan faydalanmış, fakat topladığı bilgilere kendi tecrübe ve düşüncelerinin olgun meyvelerini de katarak bunları umumî bir sistem halinde, insicamlı ve cazip bir şekilde tam zamanında ortaya koymasını bilmiştir.

Adam Smith maliyeye “Milletlerin serveti” nin beşinci kitabını tahsis etmiştir. Birinci bölümde masrafları ele alan yazar, sırası ile savunma, adalet, bayındırlık, eğitim, saray masraflarından söz açar. İkinci bölüm varidatın incelenmesine ayrılmıştır. Devlet mal ve mülkleriyle söze başlayan Smith, sonra vergileri ele alır. Meşhur vergi prensipleri işte burada, yani beşinci kitap, ikinci bölüm, ikinci kısımda incelenmiştir. Vergide adalet, muayyenlik, uygunluk ve tasarruf kaidelerini gözden geçirdikten sonra Smith muhtelif vergi nevelerini ele alır. Arazi, bina, kazanç, ücret, baş, istihlâk v. s. vergilerini gözden geçirir. Üçüncü ve sonuncu bölüm âmme borçlarının incelenmesine ayrılmıştır.

Adam Smith maliye ile iktisat arasındaki sıkı bağları belirtmiş, ve birçok hadiselerde fikirleri kendisinden sonra gelen yazarların araştırmalarına temel teşkil etmiştir. “Milletlerin Serveti” birçok dillere çevrilmiş ve hemen her memlekette iktisat ve maliye alanlarında çalışanlar üzerinde derin bir tesir icra etmiştir. Bilhassa İngiltere ve Amerika'da halâ

(8) Adam Smith'in eseri pek çok defalar basılmıştır ve bir çok ucuz tabırları vardır. Meselâ, “Everyman's Library” koleksiyonunda 412 ve 413 sayılı ciltler olarak (Seligman tarafından bir girişle) basılmıştır. Maliye hakkındaki bahisler ikinci cildin 182—430 uncu sahifelerindedir. Bu eserin birinci cildi, “Dünya edebiyatından tercümeleler, İngiliz Klâsikleri: 56” olarak, “Milletlerin zenginliği” başlığı ile Hal-dun Derin tarafından dilimize çevrilmiştir. (Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1948).

çok büyük tesiri vardır ve bazı hadiselerle çok defa onun bıraktığı yerden başlandığı görülür.

III. Adam Smith'den sonra maliye sahasında da birçok memleketlerde uzun müddet liberalizm hâkim olmuş ve birçok yazarlar bu çerçevede kalarak Üstad'ın yolundan yürümeğe ve eserini tamamlamaya çalışmışlardır.

İngilterede ondokuzuncu yüzyıl boyunca durum böyle olmuştur, denebilir. David Ricardo (1772 - 1823), "Principles of Political Economy and Taxation" (iktisat ve vergi prensipleri) (1817) adlı eserinde (9), bilhassa Adam Smith'in fazla derinleştirmedığı inkısam bahsi ile verginin inikası konusunu işlemiştir. Diğer İngiliz klâsikleri de iktisat eserlerinde maliye meseleleri üzerinde daha ziyade nazari bakımdan az çok dururlar. Öte yandan malî tatbikat meseleleri de bir çok broşürlerle bazı kitapların mevzuunu teşkil eder. Bu devirde yazılan başlıca eserler arasında Mc Culloch (1789 - 1864) in vergilerle âmme borçlarına tahsis ettiği "Taxation and the Funding System" (1845) adlı kitap vardır. Yazar bu eserde müterakki vergi taraftarlarına karşı mütenasip vergileri müdafaa eder ve vasıtalı vergilere dayanan bir vergi sistemini ideal olarak ileri sürer. John Stuart Mill (1806 - 1873), Anglo - Sakson dünyasının bütün bir nesil boyunca ders kitabı olarak kullandığı meşhur "Principles of Political Economy" (İktisat prensipleri) (1848) başlıklı eserinin beşinci kitabını maliyeye ayırmıştır. Mill bilhassa vergide adalet, iktidar, müterakki konuları üzerinde durur. His bakımından müterakki vergiye taraftar olmakla beraber, bu usulün pratik olmadığı neticesine varır. Bununla beraber en az geçim indiriminin kabulünü müdafaa eder (10).

Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de muayyen maliye konuları üzerinde bir çok yazı ve kitaplar yayınlanır. Bu devirde gelir vergisi ile dış ticaret serbestliği umumî efkârı bilhassa ilgilendirmektedir. Yüzyılın

(9) "Everyman's Library" koleksiyonu sayı 590.

(10) John Stuart Mill'in eserinin tam başlığı şöyledir: "Principles of Political Economy with some of their applications to social philosophy". Elimizdeki tabii: The Colonial Press, New York 1899, maliyeye ait bahisler bu eserin beşinci kitabında, yani ikinci cildinin 300—480 inci sayfelerindedir. Mill'in eseri bir çok dillere çevrilmiştir. Elimizdeki Fransızca tercüme, ondokuzuncu yüzyılın tanınmış Fransız iktisatçılarından Courcelle - Seneuil ile Dussard adlı bir zat tarafından yapılmıştır: "Principes d'économie politique avec quelques - unes de leurs applications à l'économie sociale", Courcelle - Seneuil tarafından bir önsözle, Guillaumin, Paris 1873. maliyeye dair bahisler, cilt 2, s. 348 - 555.

sonlarına doğru ise vergi tarihine dair bir takım eserlere rastlanır. Bunlar arasında en tanınmış olanı belki Stephen Dowel'in "History of Taxation and Taxes in England" (İngiltere'de vergilendirme ve vergi tarihi) (1884) adlı dört ciltlik eserdir. Aynı yıllar içinde mahallî idareler ve bunların maliyesi üzerinde de bir çok kitaplar çıktığı görülür. Bunlar arasından da bir tanesini kaydedelim: Cannan (1861 - 1935) ın "History of Local Rates in England" (İngilterede mahallî vergiler tarihi) (1894) adlı eseri bu konu üzerindeki ana kitaplardan birisidir.

Bu devre içinde İngiltere'de yazılan başlıca umumî maliye eseri C. F. Bastable (1855 - 1945) ın "Public Finance" (Maliye) (1892) adlı kitabıdır (11). Uzun yıllar boyunca bu kitap gerek İngiltere, gerek Amerika'da bir ders ve müracaat kitabı olarak kullanılmıştır. Bastable İngiltere'deki muhafazakâr maliyecilerin temsilcisi idi ve hattâ müterakki vergiye aleyhtardı. Halbuki aynı yollarda yazı yazan F. Y. Edgeworth (1845 - 1926) daha ileri fikirli idi (12). Bu zat umumî bir maliye kitabı yazmamışsa da dergilerde çıkan yazıları sonradan kitap halinde toplanmıştır ve bir klâsik eser sayılmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi belki "Pure Theory of Taxation" (saf vergileme nazariyesi) (1897) başlığını taşıyanıdır.

IV. Ondokuzuncu yüzyılda Fransız maliyecileri İngiliz maliyecilerinin çok tesiri altında kalmışlar ve ferdiyetçilikte onlardan da daha ileriye gitmişlerdir. Bunlar arasında en tanınmış olanı Paul Leroy - Beaulieu (1843 - 1916) dür ve "Traité de la science des finances" (Maliye ilmi treatesi) (1877) adlı eseri bir nesil boyunca sahasında başlıca eser olarak tanınmıştır (13). Bu yazar vergiyi hizmet bedeli olarak kabul ediyor ve müterakki vergiye karşı koyuyordu. "Le Budget" (Bütçe) (1889) adlı tanınmış eserin sahibi olan René Stourm bu devrin diğer bir tanınmış maliyecisidir. Maliye memurluğunda bulunmuş bir zat olan Stourm, meseleleri pratik bakımdan da ele almasını bilmiş ve kitabı muhtelif dillere tercüme edilerek uzun zaman kullanılmıştır. Edgard Allix (1874 - 1938) daha yeni olmakla beraber, bir bakıma aynı gurup arasında müta-

(11) Bastable hakkında, vefatı dolayısıyla çıkan aşağıdaki yazıya bakılabilir : "C. F. Bastable", The Economic Journal, No. 217, Nisan 1945, Cilt IV, s. 127—130, yazar, J. G. Smith, Bastable'in kitabı bugün dahi kullanılmaktadır.

(12) Edgeworth hakkında, J. M. Keynes: "Essays in Biography". Mac Millan, Londra 1933, s. 267—293.

(13) Elimizde bu eserin yadinci tabı vardır. Guillaumin, Paris 1906, iki cilt, XXVIII+942 ve 840 sahife. Eser daha bir kaç defa basılmıştır.

lâa edilebilir ve "Traité élémentaire de science des finances" (Maliye ilmi hakkında basit bir trete) (1907) adlı eserinde ana hatlarıyla klâsik Fransız maliye okuluna bağlı kaldığı söylenebilir (14). Esasen bu okul ikinci cihan harbine kadar üniversite kürsüleri ve bilhassa Siyasî İlimler Serbest Okulu (Ecole libre des sciences politiques) vasıtasıyla Fransada ve hattâ yabancı memleketlerde maliye teşkilâtında ve tedrisatta büyük bir tesir sahibi olarak kalmıştır. Memleketimizde de Fransa'da tahsil ve staj gören yüksek memurlarımız ve maliye hocalarımız vasıtasıyla çok önemli bir rol oynayan bu liberal okulun fikirlerini ve genel olarak liberalizm devrini başka bir yerde biraz daha yakından inceliyeceğiz. Burada sadece bir kaç kelime ile bu okulun bazı ana fikirlerine işaret edelim. Genel olarak liberaller, Devletin rolünü ve âmme masraflarını asgarî haddede indirirler. Onlara göre iktisadî hayat serbest bırakılırsa fiat mekanizması sayesinde kendiliğinden muvazelenir. İktisadî buhranlar geçici ve arızidir. Esasen mahdut bir çerçeveye inhisar ettirilen Devlet ihtiyaçlarını karşılamak için istikrar gösteren mevzular üzerinden ve konjunktür dalgalanmalarından az müteessir olacak usullerle vergi almak tavsiye olunur. Fazla olarak bu vergiler mükellefi en az tâciz edecek şekilde düzenlenmelidir. İstikrazlara ise ancak olaganüstü hallerde başvurulmalı, ve bu takdirde de ödünç alınan paraların mümkün olduğu kadar süratle ödenmesi hususunda gereken tedbirler alınmalıdır. Ne şekilde olursa olsun enflasyona katiyen başvurulmamalıdır. Başka bir deyişle, bütçe her yıl denkleştirilmelidir. Bu, klâsik maliyenin en önemli prensibidir. Bütün bu görüşler, bugün de bir çok yazarlar tarafından kabul edilmektedir. Fakat başka şekilde düşünenler de gün geçtikçe artmaktadır.

K E S İ M : 4 — Liberalizme karşı aksülâmeller

I. Bir yandan liberal ve klâsik iktisat ve maliye gelişirken, öte yandan gittikçe önem kazanan bir takım tenkit ve itiraz sesleri yükseliyordu. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru kuvvetlenen bu sesler, yüzyılın sonlarına doğru tatbikatta müdahaleciliğin gelişmesi üzerine daha ziyade önem kazandı. Liberal ekonomi, tâ Fizyokratlardan ve Adam Smith'denberi, hususî menfaat ile umumî menfaat arasında ahenk bulunduğu kanaatine dayanıyordu. Halbuki vakıalar bu fikrin münakaşa edilebileceğini göstermiştir. Gerçekten, fert kendi şahsî menfaatı arka-

(14) Allix hakkında: "Annales de Finances Publiques", cilt IV, Sirey, Paris, s. V—VIII.

sından koşarken istihsali arttırarak cemiyet menfaatına hizmet edebilir. Fakat zamanla filyatta tekel temayülleri belirmiş, istihsali azaltmanın bir çok hallerde hususî menfaata daha uygun olduğunu gören zümreler aralarında anlaşarak umumî menfaata aykırı tedbirler almışlardır. Esasen ferdin kendi kârı için çalışması liberallerin dediği gibi her zaman ihtiyaçların en iyi surette giderilmesine hizmet şeklinde tecelli etmemiştir. Çünkü birkere giderilen ihtiyaçlar sadece satılma kuvvetiyle desteklenen ve müstahsile kâr sağlayan ihtiyaçlardır. Fazla olarak bunlar da önem sıralarına göre değil, ihtiyaç sahiplerinin gelir ve servet durumlarına göre giderilmişlerdir. Meselâ işsizlerin en hayatî ihtiyaçları giderilmezken, satılma kuvvetine sahip olanların lüks istekleri tatmin edilmiştir. Esasen bu iktisadî kuvvet farkları sadece müstehlikler arasında görülen bir hususiyet de değildir. Müstahsiller arasında veraset hakkının müzminleştirdiği iktisadî ve içtimâî kuvvet farkları yüzünden rekabet serbestliği, liberallerin iddia ettikleri gibi her zaman en ehli olanların muzaffer olmasına engel olmuş, ve bu keyfiyet Stuart Mill gibi liberal yazarları bile düşünmeye sevk etmiştir. Bilhassa işveren ile işçi arasında mevcut bâriz iktisadî kuvvet farkı da çok defa teşkilâtsiz işçileri işverenlerin şartlarını kabule mecbur etmiştir. Bu suretle işçi sefaleti de liberal iktisadî siyasetin kötü neticeleri arasında yer almıştır. Nihayet liberalizmin hâkim olduğu devirde takriben 7 - 11 yıl fasıla ile kendilerini gösteren iktisadî buhranlar ve bunların doğurduğu iztiraplar da kendi haline terk edilen liberal iktisat dünyasında her şeyin iyi gitmediğini isbat eden başlıca hâdiseler arasında yer almış, ve işsizlikle birlikte muarızların en ziyade üzerinde durdukları tenkit konusunu teşkil etmiştir.

II. Bu şartlar altında Devlet, liberalizmin doğurduğu en belli başlı mahzurları olsun bertaraf etmek için müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber takriben ondokuzuncu yüzyılın sonlarına ve yirminci yüzyılın başlarını içine alan bu devre içinde Devlet müdahaleleri, iktisadî rejimi değiştirmek değil, onun neticelerinden bazılarını tashih etmek gayesini güdüyordu. Yoksa iktisadî hayatı kendiliğinden yürüten liberal iktisat mekanizmasının yerine, iktisadî hayatın Devlet tarafından sevk ve idare edilmesi usulünün konması iddiası, henüz kabul edilmiş olmaktan uzaktır. Sadece, kendiliğinden düzenlenen iktisadî hayatın içtimâî bakımdan mahzurlu görülen neticelerini kabul etmeyip bunlarla mücadele eylemek bahis mevzuu idi. İşsizlere, buhranlar dolayısıyla müşkülâta uğrayan teşebbüslere yardım ediliyor, iktisaden zayıf olan zümreler kanunlarla himaye olunuyor, alıcı ile satıcı, işveren ile işçi, v. s. arasındaki münasebetlerde görülen başlıca suiistimalleri önlemek için bazı tedbirler alınıyordu.

III. Bütün bu değişikliklerin inikâsı maliye sahasında da kendilerini gösteriyordu. Bu arada en göze çarpan nokta, hemen her devletin bütçesinde görülen kabarma idi. Gerçekten bilhassa ondokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren bütçelerdeki artışların hızlandığı görülür; ve paraların satınalma gücünde vaki azalmalar hesaba katılsa dahi, ikinci cihan harbine kadar bütçelerin gittikçe kabardıkları bir vakıdır. Bu artışın ise önemli neticeleri olmuştur. Bir kere bütçeler bundan böyle iktisadî faaliyetlerde vaki olan inip çıkmalardan geniş ölçüde müteessir olmağa başlamışlardır. Çünkü eskiden Devlet masrafları bilhassa idare masraflarından terekküp ederken, şimdi artık iktisadî ve içtimaî mahiyetteki masraflar önemli bir yer tutmaktadır. Halbuki idare masrafları konjonktür dalgalanmalarından fazla müteessir olmadıkları halde, iktisadî ve içtimaî masraflar buhran zamanlarında artma temayülü gösterirler. Bütçelerin gelir kalemlerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Artan Devlet ihtiyaçları karşısında Devlet adamları vergilerde verimlilik endişesini ön plâna almak zorunda kalmışlar, artık eskisi gibi az hassas vergiler ve konjonktür dalgalanmalarına karşı mukavemet gösteren vergi tahsil usulleriyle iktifa etmek imkânını bulamaz olmuşlardır. Hattâ bol gelir sağlamak için gittikçe daha hassas vergilere ve konjonktür dalgalanmalarını verginin verimine aksettiren vergi usullerine başvurmuşlardır. Bütün bunların neticesi olarak da buhran zamanlarında bir taraftan Devlet masraflarının arttığı öte taraftan ise varidatın azaldığı görülmüştür.

Bununla beraber madalyanın bir de ters tarafı vardır. Devlet bütçesi de iktisadî hayat üzerinde derin tesirler yapmaya başlamıştır. Devlet varidat ve masrafları o kadar önemli yekûnlara yükselmektedir ki, bütün iktisadî hayat bunların tesirlerini hissetmektedir. Artık başı sıkışan fertler ve teşebbüsler Devletin kapusunu çalmakta ve malî yardım veya vergi muafılığı istemektedir. Bununla beraber bu devrin ayırıcı vasfı, henüz hiç bir umumî malî siyasetin kurulamamasıdır. Devletten istenilen ancak şu veya bu istihlal şubesini müşkülâtтан kurtarmak, şu veya bu gurubu himaye etmektir. Yoksa henüz durumu bir bütün olarak ele alıp iktisadî kalkınmayı sağlamak için gerekli bir umumî politika takip etmek bahsa konu değildir. Kalkınmanın henüz kendiliğinden vâki olması beklenmektedir. Neticelerine katlanmak istenmemesine rağmen, otomatik iktisadî mekanizmaya, yani iktisadî hayatın kendiliğinden müvazeleneneceğine olan inan henüz muhafaza edilmektedir.

IV. Bütün bu değişikliklerin maliyeciler üzerinde de tesirini hissettireceği tabii ve Adam Smith okuluna karşı ilk reaksiyonun, iktisat sahasında olduğu gibi maliyede de kuvvetli bir Kameralist geleneğe ve

Devletçi felsefeye sahip olan Almanya'da kendisini göstermesi bekle-
nirdi.

Doğrusu aranırsa Klâsik İngiliz iktisatçıların da tedricî bir surette değıştiklerini ve bilhassa Stuart Mill'den itibaren Fransız liberallerinin taassubunu göstermediklerini kaydetmek icap eder. Buna karşılık Almanya'da bilhassa ondokuzuncu yüzyıl başlarında liberalizm maliye sahasında hâkim olmuş ve Adam Smith okuluna bağlı bir çok maliye yazarları yetişmiştir. Bununla beraber bu devirde bütün Alman yazarları Kameralistlerdenberi süregelen tarzi hemen ve tamamen terkedermiş değillerdir. Ne olursa olsun bu birinci devrede esas itibariyle liberal okula mal edilebilecek bir takım maliye eserleri yazılmıştır. Bu münasebetle Alman yazarları tarafından ötedenberi kabul edilmiş olan bir tasnife dikkat nazarını çekmek uygun olacaktır. İngiliz ve Fransız klâsiklerin maliye bahislerini servetlerin istihlâki bahsinde inceledikleri halde, Almanlar geniş manada iktisadî: 1) Nazarî iktisat, 2) Tatbiki iktisat veya iktisadî siyaset ve 3) Maliye, olmak üzere üç kısma ayırmışlar ve Maliyeyi bu suretle ayrı bir ciltte incelemeyi adet edinmişlerdir. İlk bakışta bir şekil meselesi gibi görünen bu taksimin (Wagner'in de belirttiği gibi), esas bakımından da önemi vardır. Gerçekten liberaller devlet masraflarını ve hattâ devlet faaliyetlerini birer istihlâk hadisesi gibi görmeye temeyül ettikleri halde, Alman yazarları ötedenberi bunların istihsale yardım edebileceğini kavramışlardır.

İşte bahis konusu ettiğimiz devrede, yukardaki ihtirazî kayıtlar içinde esas itibariyle Klâsik Okula bağlı Alman maliyecilerinin en önemlisi şüphesiz Rau (1792 - 1870) dır. Bu yazar iktisat eserinin üçüncü cildi olan "Grundsätze der Finanzwissenschaft" (Maliye ilminin prensipleri) (1832) adlı kitabında o devirde mevcut bilgileri bir araya toplamıştır. Ondokuzuncu yılın ikinci üçte birinde Almanya da en belli başlı maliye eseri olarak kabul edilen ve Üniversite öğrencileriyle memur namzetleri tarafından çok kullanılan bu kitabın, yabancı memleketlerde de önemli tesiri olmuştur. İçindeki malûmatın genişliği, amelî oluşu, sistemli bir şekilde yazılmış bulunması gibi meziyetlerinden dolayı eser tatbikatçıların da çok işine yaramıştır. Esasen Rau'n önemi, getirdiği yeniliklerden ziyade, mevcut maliye bilgilerini, tarih, istatistik ve teknik ile de tamamlayarak iyi bir şekilde izah etmesinden ileri gelmiştir. Bununla beraber harçları (Almancada Gebühren) vergilerden (Steuern) ayırmak, idarî unsurların maliyedeki önemlerini belirtmek gibi birtakım hizmetleri de yok değildir. Aynı devirde yaşayan diğeri bir önemli Alman maliyecisi

de "Der Öffentliche Kredit" (Âmme Kredisi) (1820) adlı bir eserin sahibi olan Nebenius (1784 - 1875) dur. Bu zat da esas itibariyle klâsik okula bağlı sayılabilir.

Fakat bizim bu kesimde bilhassa üzerinde durmak istediğimiz, Alman maliye edebiyatına ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında büyük bir canlılık veren ve klâsik okula karşı cephe alan cereyanlardır.. Bunların başlıcalarını üç nokta etrafında toplamak kabildir: (1) Tarihçi Okul; (2) Maliyeyi âmme hukukuna bağlamak isteyen bir cereyan; (3) Maliyede sosyal siyaset gayelerinin önemini belirten görüş. Bunlara kısaca temas etmeye çalışalım.

1 — Tarihçi Okul iktisatta olduğu gibi maliye sahasında da tesirini göstermiş ve geçmiş devirlerin malî hadiseleri üzerinde olsun, malî düşünceler tarihi üzerinde olsun çok kıymetli monoğrafilerin yazılmasına yol açmış ve geçmiş hakkındaki bilgilerimizi çok artırmıştır. Aynı zamanda bu çalışmalar sayesinde malî müesseselerin yer ve zaman şartları ile olan bağılılığı daha iyi belirmiş, sistemleri devrin ve muhitin şartlarına göre değerlendirmek gerektiği hakikatı, yani müesseselerin nisbiliği, daha iyi anlaşılmuştur. Bu cereyandan az çok faydalanan bir çok yazarlar ve bunların yazdıkları pek çok eser ve monoğrafiler vardır. Bilhassa büyük ilmi dergiler sayısız tetkikler yayınlamışlar, ve çok sayıda bilgin, maliye tarihi üzerindeki incelemelere ve araştırmalara bütün ömürlerini vermişlerdir. Bilhassa Georg Schanz (1853 - 1931) ın yayınladığı büyük Alman maliye dergisi "Finanz Archiv" kıymetli yazılarla dolmuştur.

2 — Maliyeyi âmme ve idare hukukuna bağlamak, yahut malî meseleleri idare hukuku görüşü açısından incelemek hususunda en ileriye giden yazar Lorenz von Stein (1815 - 1890) dir. "Lehrbuch der Finanzwissenschaft" (Maliye ilmi ders kitabı) (1860) adlı eseri bilhassa malî teşkilâtı gayet etraflı bir surette incelemesi bakımından dikkate değer. Stein'a göre Devlet ve onun idare organları maliyenin esasını teşkil eder.

3 — Son zamanlarda bilhassa İngiltere'de üzerinde durulması dolayısıyla bir kat daha önemi artan cereyan da, malî müesseseler ve tedbirler vasıtasıyla servet müsavatsızlıklarını azaltmak gerektiği hakkında ileri sürülen görüştür. İncelemekte olduğumuz devrin en önemli Alman yazarlarından Adolf Wagner (1835 - 1917) bu görüşü müdafaa etmiştir. (15) Wagner'e göre Maliye ilmi bir takım tekâmül merhaleleri

(15) Wagner (Adolf): "Traité de la Science des Finances", üçüncü basıdan kısaltarak Fransızcaya çeviren Henry Vouters, Giard, Paris, 1909 cilt I, s. 67 - 72

Bullock (Charles J.): "Selected Readings in Public Finance", üçüncü bası, Ginn, New York, London... 1924, s. 254 - 258, de ve:

geçirdikten sonra yeni bir sayfaya girmiştir. Bu yeni durumda iki zaruretî göz önünde tutmak mecburiyetindedir. "Evvêlâ masraflar, Devlet emlâki, vergi ve istikraz sistemi o şekilde teşkilâtlandırılmalıdır ki, bunlardan bu zamana kadar doğan bazı iktisadî ve içtimâî mahzurların mümkün olduğu kadar önüne geçilsin. Sonra, Devletin bu zamana kadarki faaliyetinden ve devlet varidatından müstakil olarak doğan mahzurların da, bu gayeyi güden bir içtimâî siyaset ve icabında malî vasıtalarla önüne geçilmesi zaruridir." Bunun neticesi olarak malî ihtiyaçların değişmesi ve umumiyetle gelişmesi icap eder. Bu suretle Devlet faaliyeti de değişecek, artacaktır. Rant gelirini yahut sınaî teşebbüs kârlarını hususî iktisadî faaliyet sahalarından Devlete veya mahallî idarelere intikal ettirmek için, âmme emlâki ve teşebbüsleri genişletilecektir. Demiryolları, sigortalar, bankalar, tütün inhisarı gibi faaliyetler devletleştirilecek; belediyeler, gaz, su ilh. işletmelerini ellerine alacaktır. Devletin malî ihtiyaçlarının giderilmesi amacını güden sadece malî görüş yanında malî - içtimâî gaye güden bir vergi siyaseti yer alacak ve vergi sistemi vasıtasıyla açıkça millî gelirin serbest rekabet ve hususî rejiminde olduğundan farklı bir şekilde, dağılması gayesi güdülecektir. Bu suretle maliye ilmi de tekâmülünün "içtimâî safhasına" girmiş olacaktır.

Gerek maliye kitabında gerek diğer eserlerinde Wagner "leberallerin Devleti hor görmelerine" karşı mücadele etmiş ve Devletin rolünü artırmıya çalışmıştır. O'na göre esasen Devletin rolü evrim neticesi olarak zamanla artmakta ve görevleri çeşitlenmektedir. Bunun için maliye de gelişmeli ve yeni duruma uymalıdır. (16).

Bu çeşitli cereyanlar ve bol ve kıymetli yayınlar sayesinde ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Almanya, maliye araştırmalarının en önemli merkezlerinden birisini teşkil etmiştir. Ders kitapları, tereteler, mo-

---

Jêze: "Cours. 1936-7" s. 22 de Wagner'den parçalar vardır. Adolf Wagner in doktrinler tarihindeki yeri hakkında:

Gide ve Rist: adı geçen "Histoire des doctrines économiques..." s. 521 - 526.

Haney (Lewis H.) : "History of Economic Thought" üçüncü bası, MacMillan New York, 1936, s. 670.

(16) Adolf Wagner'in eseri 1871 ile 1901 yıllarında çıkmıştır ve dört ciltten tereküp eder. "Finanzwissenschaft" (Maliye ilmi) başlığını taşıyan bu eser Profesör Gaston Jêze'in idaresinde ve Wagner'in tavsiyelerine göre kısaltılarak beş cilt halinde Fransızcaya çevrilmiştir. Ashında dört cilt iken tercümesinin beş cilde çıkmasının sebebi, Adolf Wagner tarafından Schönberg'in "İktisat Lûğatı" na yazılmış olan âmme kredisi üzerindeki makalenin de tercüme edilerek üçüncü bir cilt halinde yayınlanmış olmasıdır.

nografiler, bir çok yazarların bir araya gelerek yazdıkları kollektif eserler birbirini takip etmiş ve çok defa yüksek bir ilmi seviyeye ulaşmıştır. Fazla olarak gerek bu neşriyat, gerek Almanyada tahsilde veya incelemelerde bulunan kimseler vasıtasıyla bu faaliyetin diğer memleketler üzerinde de önemli tesirleri olmuştur. İki harp arasındaki devirde ise bir çok Alman yazarlarının dünyanın dört tarafına hicret etmeleri üzerine muhtelif dünya üniversitelerinde bilfiil çalışan bu zevat, buralarda da yayınlarda bulunmuşlardır.

KESİM : 5 — Neo - Klâsik Okul

I. Almanca eserlerden bahsederken, bilhassa Avusturya'da gelişen bir cereyana temas etmeği ileriye bırakmıştık. Bu kesimde kenar değer veya nihai fayda nazariyesini ve genel olarak Avusturya okulunun (Menger 1840 - 1921, Von Wieser 1851 - 1926, Von Böhm - Bawerk 1851 - 1914) fikirlerini maliye sahasına tatbik edenlerden kısaca söz açmak istiyoruz. Bu çağırı açanlardan belki en önemlisi Emil Sax (1845 - 1927) dir ve "Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft" (Devlet ekonomisinin nazari esasları) (1887) adlı eserinde yeni kıymet nazariyelerine dayanan bir vergi nazariyesi kurmak hususunda ilk önemli denemelerden birisini yapmıştır. Bu yazarın eseri İtalyanca'ya çevrilmiş ve bilhassa bu memlekette derin tesirler yapmıştır.

II. Gerçekten İtalyan maliye edebiyatı eski bir geleneğe malik olmakla beraber ondokuzuncu yüzyılın üçüncü üçte birinde Alman ve Avusturya üniversitelerinin tesiri altında kalmıştır. Tarih bilgileriyle mücehhez olarak Almanya'dan dönen bir takım yazarlar, yüzyılın ilk kısmında Adam Smith ve diğer klâsiklerin tesiri altında kalmış olan İtalyan maliye eserlerine yeni bir veçhe vermiye çalışmışlar, ve bilhassa Avusturya Okulunu takibe başlamışlardır. Fakat bu alanda çalışmalarını o kadar ileri götürmüşlerdir ki içlerinden L. Einaudi bir "İtalyan Okulu"ndan bahsedebilmektedir. (17). Bu yazarlar arasında Pantaleoni (1857-1924), ve bilhassa De Viti de Marco (1858 - 1944) başlıca yeri işgal ederler. Daha bir çok değerli yazarları içine alan İtalyan Okulu'nun özelliklerini

(17) Einaudi tarafından De Viti de Marco'nun eserinin İngilizce tercümesine yazılan önsöz. Antonio de Viti de Marco: "First Principles of Public Finance", İngilizceye çeviren, E. P. Marget, Jonathan Cape, Londra 1936, s. 19.

Krier (Henri): "La charge des impôts sur l'économie", Librairie générale de droit et de Jurisprudence, Paris 1944, Jean Marchal tarafından yazılan önsöz, s. VIII.

şöyle toplamak mümkündür: Birinci olarak, bu yazarlar maliyeyi bir ilim haline getirmek iddiasındadırlar. İkinci olarak, bu ilmin iktisattan müstakil olduğunu ileri sürerler. (18). Üçüncü olarak, bu müstakil ilmin Kurulmasında mücerret metottan faydalanırlar. Şunu da kaydetmek icap ederki İtalyan okulu da esas itibariyle liberaldir. İktisadî hayatını kendiliğinden müvazeleneneceğini kabul eder ve malî tedbirlerin bu ekonomi üzerindeki tesirlerini araştırır. (19).

II. Hollandalı maliye yazarlarının da Avusturya okulunun tesiri altında kaldıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan Pierson (-839 - 1909 ile Cohen-Stuart (1855 - 1921) en önemlileri arasındadır.

İsveçli yazarların da son zamanlarda önemleri daha eyi anlaşılıma başlamıştır. Yine bilhassa nazari ve marjinalist yoldan yürüyen yazarlar arasından Anglo-Sakson eserlerinde en fazla adı geçenler, Wicksell (1851 - 1926) ile Lindal'dır.

KESİM : 6 — Zamanımızdaki Anglo-Sakson maliyecilerine bir bakış

Son zamanlardaki malî neşriyata, bilhassa Anglo-Sakson kitap ve dergilerine bakılacak olursa, başlıca iki cereyan göze çarpar. Bir kısmı yazarlar esas itibariyle Klâsik veya Neo-Klâsik Okula bağlıdırlar. 1936 tarihi, takribi olarak bu hususta bir dönüm noktası teşkil eder. Bu tarihe kadar esas itibariyle Klâsik ve liberal nazariyeler revaçtadır. Fakat Keynes (1883 - 1946) in "General Theory of Employment, Interest and Money" (Çalışma, faiz ve para hakkında umumî nazariye) si 1936 da

(18) Marchal, adı geçen önsöz, s. IX - X.

Bu özete itiraz edenler de vardır : Dehove (Gérard) : "L'Oeuvre scientifique de quelques économistes étrangers: VII. L'oeuvre financière d'Antonio De Viti de Marco (Ire partie)", Revue d'économie politique, 56 ıncı yıl, Temmuz - Eylül 1943, sayı 3, s. 250 not 3.

(19) Üzerinde biraz durduğumuz marjinalist okula bağlı İtalyan yazarlarından bir kaçını daha analım: Wagner'in talebesi olmakla beraber Avusturya Okulunu takip eden Ricca-Salerno (1849 - 1912) nun başlıca eserlerinden birisi "Teoria generale dei prestiti pubblici" dir. Mazzola, Barone ve Ricci de aynı cereyana bağlı sayılabilirler. Fakat İtalya'da bir de siyasî ve sosyolojik bir okul daha vardır ki, buna bağlı yazarlardan hiç değilse bu notta bahsetmek gerekir. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında eser veren Flora, Conigliani (1870 - 1901), Tangorra gibi yazarlarla, daha yeni yazarlardan Griziotti, Publiese ve D'Albergo bu arada sayılabilir. Neumark (F) : "Maliyeye dair tetkikler", s. 265.

yayınlandıktan sonra, sayısı gittikçe artan bir kısım yazarlar, “Yeni iktisat” adını verdikleri ve esas itibariyle Keynes’e mal edilmesi mutlak olan görüşlere taraftar olmaktadır. Bununla beraber, yeni görüşler bir bakıma pek de yeni sayılmayabilirler. Bunların izlerine Petty’de, Law’da, Malthus’da rastlanabileceğini söyleyenler yok değildir. Fazla olarak Keynes tarafından dünya bilim muhitlerinde geniş akisler bırakacak şekilde yayınlandıktan sonra da bu fikirler üzerinde gerek bizzat Keynes ve tilmizleri, gerek başkaları tarafından çalışılmış ve çalışılmakta bulunulmuştur. Her ne olursa olsun, 1914 den sonraki maliye yazarlarını iki kısımda mütalâa etmek belki yerinde olur.

I. Liberal ve klâsik sayılabilecek, hiç değilse Keynes Okulu dışında mütalâa edilebilecek yazarlardan J. A. Hobson (1858 - 1940) “Taxation in the New State” (Yeni Devlette Vergi) (1919) adlı eserinde vergilere dair bazı dikkate değer fikirler ileri sürmüştür. Tanınmış Cambridge iktisatçısı Pigou da “A Study in Public Finance” (Maliye üzerinde bir inceleme) (1928) başlıklı küçük bir kitap yayınlamış ve 1947 de üçüncü defa basılan bu eserde dokunduğu mahdut konular ve bilhassa vergiler hakkında çok dikkate değer sayfeler yazmıştır. Aynı surette maliyenin ancak muayyen bazı bahisleri üzerinde yazı yazmakla beraber zamanımız maliye edebiyatında önemli bir yer tutan bir İngiliz maliye nazariyat ve tatbikatçısı da Stamp (1880 - 1940) dir. Bu zatın eserleri arasında “The Fundamental Principles of Taxation” (Vergilendirme esas prensipleri) (1921, yeni basılışı 1936) ni zikrelelim. Bir konferans serisi olan bu kitapta Stamp, vergi prensiplerini, malî teşkilâtın görüş açısını da ihmal etmiyerek, güzel bir şekilde toplamıştır. Diğer bir takım eserlerinde ise Stamp nazari ve tatbiki malî meselelerde istatistiklerden çok güzel faydalanmasını bilmıştır. Meselâ bunlar arasında “Wealth and Taxable Capacity” (Servet ve vergilendirilebilecek iktidar) (1922) adlı eserini anabiliriz. Bu devirde eser veren tatbikatçılardan birisi de “The System of National Finance” (Millî Maliye Sistemi) (1915, üçüncü basılışı 1936) adlı eserinde İngiliz bütçe sisteminin ve malî idaresinin işleyişini anlatan Hilton Young (sonradan Lord Kennet) dir. Findlay Shirras’ın “Science of Public Finance” (Maliye ilmi) (1924, üçüncü tabii 1936) adlı iki ciltlik eseri daha geniş fakat daha az başarılı bir kitaptır. Shirras, Bombay’da profesörlük etmiş olduğundan kitabında sık sık Hindistana dair misaller verir. Daha kısa bir kitap olan eski İngiliz maliye bakanı Dalton’un “Principles of Public Finance” (Maliye prensipleri) adlı eseri, (1922 de yazılmış ve bir çok defalar yeniden basılmıştır) kanaatimizce öğrenciler için en elverişli İngiliz maliye eseridir.

Zamanımızda maliye üzerindeki İngiliz yayınlarından söz açılınca resmî neşriyattan bahsetmemeye imkân yoktur. Bilhassa muhtelif tarihlerde seçilen bir takım komisyonlar profesörlere, tanınmış şahsiyetlere ve bazı Devlet memurlarına, inceleme konusu olarak ele almış oldukları meseleler üzerinde sorular sormuşlar ve aldıkları cevapları raporlarıyla birlikte yayınlamışlardır. Önemli kaynaklar teşkil eden bu yayınlar arasından bir kaçını zikredelim: Gelir vergisi meselelerini inceliyen "Select Committee on the Income Tax" (1906) ve Royal Commission on the Income Tax" (1920); Devlet borçları ve vergilendirme konusunu ele alan Colwyn'in başkanlığındaki "Committee on National Debt and Taxation" (1927) ve Devlet masraflarını incelemek üzere kurulan ve May'ın reislik ettiği "Committee on National Expenditure" (1931) adlarını taşıyan komisyonların raporları, gerek nazarı gerek tatbiki maliye bakımlarından birer bilgi hazinesidir. Bu münasebetle İngiliz beyaz kitaplarında ve bilhassa çok zengin istatistik yayınlarında raslanan yüksek ilmi değere de işaret edelim.

Keynes okulundan önce yayınlanan, yahut sonra yayınlanmakla beraber klâsik ve liberal cereyana sadık sayabileceğimiz yeni Amerikan maliyecilerine gelince; Amerika'da maliye üzerinde yayınların ancak nispeten yakın zamanlarda önem kazandıklarını hemen kaydetmek yerinde olur. Devletin varidat fazlasını ne yapacağını bilmediği mesut devirlerde maliyecilere büyük bir ihtiyaç olmadığına işaret eden bazı yazarlar, neşriyat kıtlığını bu suretle izah etmişlerdir. Hemen şunu ilâve etmek yerinde olur ki son zamanlardaki kitap, rapor ve makale bolluğu, bu gecikmeden doğan açığı hiç değilse miktar bakımından telâfi etmiştir. İlk önemli eserler arasında H. C. Adams'ın "Public Debts" (Âmme borçları) (1887) ve "Science of Finance" (Maliye ilmi) (1898), Amerikada uzun zaman ders kitabı olarak kullanılmış kitaplardır. Bunlara halâ müracaat edilmektedir. Plehn'in "Introduction to Public Finance" (Maliyeye Giriş) (1886) adlı kitabı da zamanında çok kullanılmış bir ders kitabıdır. Fakat belki en tanınmış Amerikan maliye yazarlarından birisi Seligmandır ve eserleri memleket dışında da büyük tesir yapmıştır. Bu zat, verginin inikâsı "Shifting and Incidence of Taxation" (1892). müterakki vergiler "Progressive Taxation" (1894), vergiler üzerinde denemeler "Essays in Taxation" (1895), gelir vergisi "The Income Tax" (1911), maliye üzerinde incelemeler "Studies in Public Finance" (1925) gibi çok defalar genişletilerek tekrar basılan etütler yayınlamış, fakat vadettiği üç ciltlik umumî eserini "Principles of Fiscal Science" tamamıyamamıştır.

Bugün en çok kullanılan Amerikan ders kitapları arasından da bir kaçını kaydedelim: Lutz'un 1947 de yeni tabı çıkan "Public Finance" (Maliye) eserinin ilk basılışı 1924 tarihindedir ve kitap oldukça muhafazakâr bir liberalizm ifadesidir. Buehler'in ilk basılışı 1936 ve ikinci basılışı 1940 tarihini taşıyan "Public Finance" (Maliye) si tanınmış bir ders kitabıdır. Daha yeni bir eser olarak Groves'in eseri gösterilebilir: "Financing Government" (birinci basılış 1939 ikinci basılış 1945). Shultz'un "American Public Finance" adlı eserinin birinci basılışı 1931 tarihini taşımasına rağmen 1942 de çıkan üçüncü tabında Keynes Okuluna temayül göstermektedir.

II. Keynes Okulunun ve onunla az çok ilgili yazarların görüşleri, zamanımızda bilhassa Anglo-Sakson yayınlarında dikkati üzerlerine toplamış görünmektedir. Denilebilir ki sevk ve idareli bir iktisat ve maliye sistemine taraftar bulunan bu yazarlar bugün gittikçe önem kazanmakta ve bilhassa İngiltere'de tatbikat üzerinde geniş ölçüde tesir icra etmektedirler. Bunların ana fikirleri, maliyeyi iktisat siyasetinin bir aleti olarak ele almaktır. İktisadî siyasetin gayeleri ise bu eserlerden birisine göre şu suretle toplanabilir :

1 — Memleketteki bütün istihsal âmillerinin müsmir bir şekilde kullanılmasına imkân vermek. .

2 — Bütün istihsal âmillerinin ve bilhassa iş gücünün tam çalışmasını temin etmek. İşsizliğe mani olunması meselesi, iki harp arası devrinde işsizlikten çok ızdırıp çeken İngilizlerin bilhassa üzerinde durdukları bir noktadır.

3 — Herkesin elinde bulunan kaynakları istediği şekilde serbestçe kullanabilmesini daha genel bir deyişle, iktisadî hürriyeti sağlamak veya muhafaza etmek.

4 — İktisadî terakkiyi, yani istihsal âmillerinin müsmiriyetinin gittikçe artmasını sağlamak.

5 — Gelirlerin adalete uygun bir şekilde dağılmasını temin etmek. Bazılarına göre gelir farklarının azalmasına gayret eylemek.

İşte kısa bir özetini vermeye çalıştığımız bu görüşe göre, malî müesseseler ve tedbirler, yukardakilere benzer bir şekilde sarahatle tâyin ve tesbit edilen, (veya zimnen kabul edildikleri anlaşılan) gayelerin gerçekleştirmeleri için umumî iktisadî siyasetin bir yardımcıları olarak rol alacaklardır. Gerçekten malî siyaset, incelemekte olduğumuz görüşte iktisadî siyasetin bir parçasıdır ve malî tedbirlere, değerleriyle birlikte başvurulacaktır. En belli başlı diğer vasıtalar arasında bilhassa para ve krediye müteallik tedbirlerle, karne usulü gibi doğrudan doğruya maddî kontrol tedbirleri vardır. Demek oluyor ki maliye, iktisadî hayatı sevk ve idare

etmek için kullanılabilir vasıtalarından ancak birisidir ve bazı hususlarda diğerleri kadar elverişli olmamakla beraber, diğer bazı hal ve vaziyetlerde en münasip vasıta. Kaldı ki bütün bu ve bunlara benzer tedbirler, birbirine yardım edecek ve karşılıklı olarak birbirini tamamlayacak şekilde ahenkli bir kül olarak kullanılacaklardır.

Bu umumî fikrin neticelerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

1 — Devlet masrafları artık sadece âmme hizmetlerinin görülmesi için bir vasıta olarak değil, aynı zamanda iktisadî hayatın muayyen bir kesimine bir miktar satın alma kuvveti zerketmiye yarıyan bir vasıta olarak mütalâa edilmektedir. Meselâ, eğer istihsal malları kesiminde talep kifayetsiz ise Devlet masrafları sayesinde o kesimde talep gereken miktara çıkarılmakta; yok eğer istihlâk eşyası kesimindeki talep eksik gelmekte ise o kesimde devlet masrafları sayesinde gereken miktara çıkarılmaktadır.

2 — Vergi artık sadece Devlet masraflarını karşılamak için gereken paraları elde etmeye yarıyan bir vasıta olarak kabul edilmemektedir. Bu görevine ilâve olarak vergiden başka hizmetler de istenmektedir. Meselâ vergi ekonominin muayyen bir kesiminden, fazla gelen satın alma kuvvetini emmeğe, veya bir iktisadî faaliyeti kösteklemeğe yaramaktadır. Yahut yine vergi yardımı ile bir takım malların istihlâkinin azaltılmasına gidilmektedir. Başka bir deyişle vergi müstahsillerin veya müstehliklerin şevklerini azaltmak veya, vergi muafıkları bahşedilmek suretiyle, artırmak için bir vasıta olarak da ele alınmaktadır.

3 — İstikraz da artık eski rolüne ilâve olarak yeni bir görev almıştır. Devlet borçlanırken sadece vergi (ve benzerleri normal kaynaklar) vasıtasıyla elde etmek, olağanüstü masrafları karşılamak gayesini gütmemektedir. Buna ilâve olarak istikraz, sermaye piyasasına hakim olarak sermayeleri istenilen bir takım istikametlere sevk etmeye de yaramaktadır.

4 — Emisyon artık eskisi gibi Devletin varidat bulmak hususunda bütün diğer kapuları çaldıktan sonra müracaat ettiği mahzurlu bir masraf karşılama vasıtasından ibaret sayılmamaktadır. Bazı hallerde emisyon (veya kredi genişletilmesi) boş duran, aylak istihsal vasıtalarını harekete getirerek millî geliri artırabilen bir vasıta olarak da mütalâa edilmektedir.

5 — Nihayet bütçenin her yıl muhakkak surette denkleştirilmesi gerektiği hakkındaki klâsik görüş de değişikliğe uğramıştır. Gaye bütün millî ekonominin müvazenesidir: Sermaye teşekkülü ile istihlâk arasında da; yabancı memleketlerden olan alacaklılarla borçlar arasında; istihsal

ile istihlâk arasında; geniş anlamda arz ile talep arasında bir müvazene sağlamak bahsa konudur. Eğer talep kifayetsiz ise bütçeyi kasden açıkla bağhyarak, Devletin icabında yeniden yaratılan satın alma kuvvetiyle destekleme talebi ekonominin hususî teşebbüslere bırakılan kesiminin talebine eklenmek suretiyle, müvazene elde edilecektir. Tersine olarak, harp sonrasında bir çok memleketlerde olduğu gibi, arz kifayetsiz ise, (İngilizlerin yaptıkları gibi) bütçe önemli bir fazla ile bağlanacak ve böylelikle talep kırılarak arzla müvazenedi hale getirilmeye çalışılacaktır.

Bu çok kısa izahlar da gösteriyor ki bu yeni görüşlerin tatbik sahasına konabilmeleri mükemmel bir teşkilâta, münevver bir halk efkârına, gayet bol ve sağlam istatistiklere, ve bilhassa bilgili ve iyi niyetli idarecilerle ihtiyaç göstermektedir. Bütün iktisadî hayatın sevk ve idaresi ancak gayet iyi işliyen bir Devlet mekanizmasının yapabileceği bir iştir. Böyle bir siyasetten alınabilecek neticeler de ancak yukarda bir kaçına işaret ettiğimiz önemli şartların bir araya gelmesi ile mümkün olabilir.

Ne olursa olsun, liberallerin de iktisadî hayatın sevk ve idare edilmesi lüzumunu kabul ettikleri harb ve harb sonrası yıllarında olsun, yeniden girildiği anlaşılan harb hazırlığı devrinde olsun, bu görüşlerin ve temsil ettikleri fikir cereyanlarının çok büyük önemi olduğunu kabul etmek icap eder. Bu sebeplerden dolayı esas itibariyle liberal ekonomi taraftarı olan yazarlar dahi maliyenin bu cephesi üzerinde durmak zaruretini hissetmektedirler.

III. Kısa bir özetini vermiye çalıştığımız bu yeni görüşlere az çok uygun bir maliye ders kitabı, U. K. Hicks tarafından 1947 de yayınlanan "Public Finance" (Maliye) (1947) dir. Bize o kadar tatmin edici görünen bu kitabın yeni bir çığırda yapılmış bir tecrübe olduğu göz önünde tutulursa muvaffakiyetsiz sayılamıyacağı söylenebilir. Keynes Okuluna daha sadık bir inceleme "The Economics of Full Employment" (Tam Çalıştırma (istihdam) Ekonomisi) (1944) başlığı ile Oxford Üniversitesi İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan kollektif eserin içinde bulunan Schumacher'in "Public Finance-Its Relation to Full Employment" (Maliye ve Tam Çalıştırma ile münasebeti) başlıklı yazıdır. Beveridge tarafından yayınlanıp geniş akisler uyandırmış bulunan "Full Employment in a Free Society" (Hür bir cemiyette tam çalıştırma) (1944) da incelemekte olduğumuz cereyanın ana kitaplarından birisidir. Fakat bu alanda dergilerde çıkan yazılara da önemli bir yer ayırmak doğru olur.

IV. Amerikada da az çok yeni çığırda yürüyen, hatt; bazan bu cereyanın öncülüğünü yapan yazarlara rastlanmaktadır. Ders kitapları arasında yeni görüşlere az çok uygun olanlardan Allen ve Brownlee adlı iki yazar

tarafından müsterek olarak kamele alınan "Economics of Public Finance" (Maliye ekonomisi veya iktisadî bakımdan maliye) (1947) adlı eseri zikredebiliriz. Philip E. Taylor'un "The Economics of Public Finance" (Maliye Ekonomisi) başlığını taşıyan kitabı da yeni görüşleri benimseyen son Amerikan ders kitaplarının en iyilerindedir ve 1948 de yayınlanmıştır. William Withers'in sadece "Public Finance" (Maliye) adlı kitabı hakkında da aynı şey söylenebilir. Bu kitap da 1948 yılı sonlarında çıkmıştır. Ayrıca muayyen maliye konularını yeni görüş açısından inceleyen bir çok kitap ve dergi makaleleri vardır ve her gün yenileri çıkmaktadır. Bu arada Alvin H. Hansen'in "Fiscal Policy and Business Cycles" (Malî siyaset ve konjonktür dalgalanmaları) (1941 yeni tabı 1947) ile Seymour E. Harris'in "The National Debt and the New Economics" (Devlet borçları ve yeni iktisat) (1947) adlı eserlerini zikrederim.